

Nederlands Genootschap van Sint Jacob

Schrijfwedstrijd

DE KLANK VAN DE CAMINO 2026

Schrijfwedstrijd

DE KLANK VAN DE CAMINO 2026

JULI 2026

Nederlands Genootschap van Sint Jacob

Inhoud

Inleiding	4
Juryrapport schrijfwedstrijd De klank van de camino 2026	5
Flechas amarillas – <i>Christine Roth</i>	7
Nieuwe klanken – <i>Elma Strijker</i>	12
Een weg die niets vraagt – <i>Harry Weezeman</i>	16
Papegaaiduikers in de wind – <i>Victor Schmidt</i>	22
Schuld en boete – <i>Sjaak Toonen</i>	27
De steen – <i>Henk Hofstra</i>	32
Herinneringen – <i>Saskia Nijhoff</i>	38
De camino en de jongen – <i>Sjaak Toonen</i>	42
Ik hoor waar ik ben – <i>Pieter-Bas de Jong</i>	47
De klank van de camino – <i>Anne-Mieke van de Burgt-Bekkers</i>	52
Mijn klank van de camino – <i>Gerda de Wijk</i>	55
Tussen Rabanal del Camino en Ponferrada kreeg de tijd een andere gestalte – <i>Jean Paul Gebben</i>	59
Kan ik het alleen – <i>Elma Strijker</i>	64
Twee zachte stemmen en een stille wenk – <i>Ingrid de Bonth</i>	68
Andante, sotto voce en kakofonie – <i>Ria Warmerdam</i>	74
Valse Pelgrim – <i>Gerjo Groen</i>	79
Worstelen met trots – <i>Joost van Mierlo</i>	84
De klank van de camino – <i>Marnix van der Lijn</i>	89
Penitentie op de camino – <i>Jetty Speelma</i>	94

Inleiding

Dit e-book verschijnt ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van het Nederlands Genootschap van Sint Jacob. Een onderdeel van de viering van ons lustrum, was een schrijfwedstrijd. Via de website werden belangstellenden uitgenodigd om een verhaal van maximaal 2000 woorden te schrijven rond het thema van ons lustrum: “De klank van de camino”. Een pittige uitdaging, dit thema, dat bleek al snel! Immers: hoe geef je in woorden uiting aan de klank van iets dat geen decibellen voortbrengt?

Voor menig schrijver bleek deze uitdaging er een die ze wel wilden aangaan en dat resulteerde in de inzending van 95 verschillende en vaak verrassende verhalen. Een vakkundige jury van acht mensen selecteerde allereerst negentien verhalen voor de longlist en daarna vijf verhalen voor de shortlist. Uit deze shortlist werden de nummers 1 t/m 5 bepaald. Het zegt veel over de deskundigheid van de juryleden, dat er een grote eensgezindheid over de uitslag was!

In dit e-book zijn de negentien verhalen opgenomen die door de jury voor de longlist zijn geselecteerd.

Van harte dank ik de schrijvers, die in eenzaamheid geworsteld hebben om “De klank van de camino” onder woorden te brengen. En natuurlijk heel veel dank aan de juryleden die hun werk zo gewetensvol en voortreffelijk verricht hebben, ondersteund door secretaris Maarten Goeman. Dank ook aan Monique Walrave die de verhalen redigeerde. En tenslotte dank ik de voorzitter, bestuurslid Hans Goeman!

Ik wens u veel leesgenoegen bij deze verhalenbundel, waarin we zien, dat “de klank van de camino” ook zonder decibellen kan bestaan, zelfs in stilte uitgedrukt kan worden, waarbij je de ander begrijpt zonder woorden. Maar bovenal een klank die innerlijk resoneert wat de camino gebracht heeft!

Piet van Adrichem

Voorzitter Nederlands Genootschap van Sint Jacob

Juryrapport schrijfwedstrijd

De klank van de camino 2026

De jury heeft zaterdag 25 juli de winnaar bekendgemaakt van de schrijfwedstrijd 2026. Er waren 95 inzendingen door 81 schrijvers

De winnaar is Christine Roth met het verhaal "Flechas Amarillas"

Volgens het juryrapport heeft Christine een prachtig en spannend verhaal geschreven, maar ook hard, eerlijk en aangrijpend over een vrouw die alles is kwijtgeraakt. Op een mooie stilistische wijze neemt de schrijver ons mee in haar gedachten wat er gebeurd kan zijn met haar man Ben en hoe het toch zover heeft kunnen komen! Het is een verhaal waarin caminothema's als transformatie, ontmoeting en zelfrealisatie aan de orde komen. De spil van het verhaal is de ontmoeting met Alexandro bij wie de emoties komen tijdens de muziek, waarbij ze afscheid neemt van iets wat ze nog niet kan benoemen, en het inzicht krijgt in het onvermogen van Alexandro. Dit alles brengt een ommekeer tot stand bij de hoofdpersoon om verder te gaan op haar eigen pad. *Het thema van de schrijfwedstrijd (de klank van de camino) is op een aangrijpende en emotievolle wijze verwerkt in het verhaal.*

Op de tweede plaats is geëindigd "Nieuwe klanken" van Elma Strijker

Een klassiek caminoverhaal dat verbonden is met het thema transformatie door de camino. De schrijver neemt je op een treffende en rake manier mee met een vrouw die haar baan en haar zangstem is kwijtgeraakt. Tijdens haar camino ontmoet ze een Frans gezin, waarvan het jonge dochtertje graag met haar wil zingen. Stap voor stap krijgt ze steeds meer haar zangstem terug en groeit ze ook als persoon. *De klank van de camino is erg mooi en natuurlijk verwerkt in dit verhaal.*

De derde plaats wordt ingenomen door “Een weg die niets vraagt” van de hand van Harry Weezeman

Dit is een ontroerend en beeldend verhaal over leven en dood en de kameraadschap tussen drie personen. Kurt heeft niet lang meer te leven en de korte staccato dialogen sluiten daarbij goed aan. De kern van het verhaal: Drie mannen. Een camino en de zwijgende stilte. *Het thema, ‘klank’ komt tot uiting in de drie verschillende talen van de pelgrims die elkaar moeizaam verstaan – met veel zwijgen tot gevolg.*

Op de vierde plaats is geëindigd “Papegaaiduikers in de wind”, geschreven door Victor Schmidt

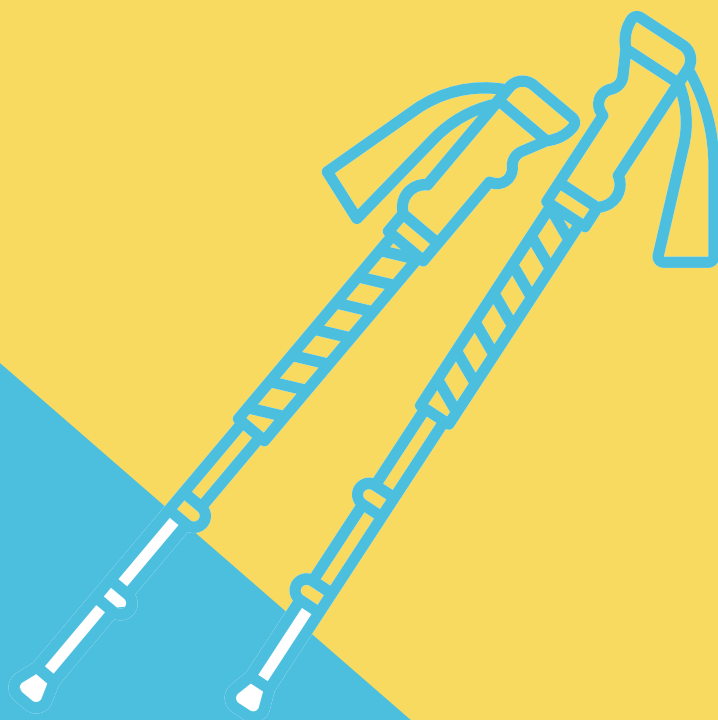
Een origineel verhaal waarbij de schrijver de ik-vorm gebruikt vanuit het perspectief van iemand die de camino niet loopt, maar zijn inkomen bij elkaar scharrelt, dankzij de camino. De hoofdpersoon, een jonge Spaanse student, observeert twee fietsende mannen en hierbij gaat hij uiteindelijk ook reflecteren op zijn eigen verdriet. *De klank van de camino komt in dit verhaal goed tot zijn recht omdat de hoofdpersoon de Gaita/doedelzak bespeelt.*

Op de vijfde plaats staat “Schuld en Boete” door Sjaak Toonen

Een spannend verhaal met Roald-Dahl-achtige trekken over een drietal personen dat tot elkaars gezelschap is veroordeeld vanwege een misdrijf van een van de drie, met de anderen als slachtoffer. Het is knap hoe de auteur de lezer in het ongewisse laat over wat de precieze toedracht is geweest van de dood van een van de drie. *De klank in dit verhaal is aanwezig door het voortdurende en hardnekkige zwijgen van het drietal.*

Flechas amarillas

Christine Roth

D e ochtend is nog jong en beslist frisser dan ik. Na een onrustige nacht in het klooster van Las Madres Benedictinas ben ik als eerste uit de accommodatie gevlucht en loop nu moeizaam verder. Al vanop afstand hoor ik het getik van de wandelstokken op het asfalt. De pelgrims lijken zorgeloos, ze kletsen en lachen. En dan trekken ze met “Buen camino” aan mij voorbij. Net als in het echte leven, ook daar werd ik gewoon vergeten en achtergelaten. Ben, mijn man, heeft mij verlaten. Ik kijk de groep pelgrims na tot ze uit mijn zicht verdwenen zijn. Alleen het metaalachtig getik blijft in mijn hoofd nazinderen. Een metronoom van het verloren zijn. Wat haat ik het, als ik medelijden met mezelf heb.

”Geen nieuws is goed nieuws, schat”, zei Ben altijd. Het was zijn standaard smoes, als hij me niet kon uitleggen waarom hij me tijdens een van zijn vele zakenreizen niet had gebeld. Hij had geen idee hoezeer hij gelijk had. Toen de twee rechercheurs bij ons thuis opdoken, wist ik meteen dat er iets met Ben was gebeurd. Ze zeiden dat het hun speet: hij was met de auto in een bocht van de weg geraakt en in een afgrond gestort. *Een ongeluk. Een dom, zinloos ongeluk.* Ze vroegen of ze een dokter voor me moesten bellen.

Ik dacht dat als ik al mijn kracht gebruik om de ene voet voor de andere te zetten, ik het verdriet zou kunnen verdoven en de gedachtencarrousel tot stilstand zou komen. Maar de camino maakt zijn belofte niet waar, of beter gezegd wat ik verwacht heb, komt niet uit: genezing van mijn wonden en een nieuwe kijk op mijn situatie. En oplossingen. Oplossingen voor al mijn problemen. Vooral voor de aanmaningen die thuis in de brievenbus liggen en ik niet meer heb opengemaakt. Ja, ik ben op de vlucht. En hoe kan het ook anders, mijn dilemma zit mij op de hielen. Voortdurend en meedogenloos. De wind draagt het sonore gebrom van een motor naar me toe. Leunend op mijn wandelstok aan de rand van het veld, kijk ik naar ooievaars die achter een tractor met ploegschaar aanhuppelen. Op

het moment dat de ploeg de vruchtbare aarde openscheurt, happen de vogels naar hun prooi. De brutaalsten onder hen wagen zich zo dicht bij de machine, dat ik vrees dat ze meteen mee ondergeploegd worden. Waarom sprak Ben niet met me? Over de schulden, over het huis, over ons? Of heeft hij het geprobeerd op die avond voor hij vertrok? Misschien was ik te veel met mezelf bezig. Wanneer hebben we voor het laatst echt met elkaar gepraat, in plaats van langs elkaar heen te praten? Ik staar naar het stof op de weg alsof daaronder de antwoorden op al mijn vragen verborgen liggen. Opeens lijkt pelgrimeren mij een bizar idee, belachelijk, zinloos en dom. Wat blijft er voor mij over? Blijven wandelen, de ene voet voor de andere zetten en de gele pijlen volgen, of nog beter, misschien toch even pauzeren. Ik neem een flinke slok water. Peinzend kijk ik naar een eenzame wolk die langzaam oplost, net zoals mijn hoop ooit antwoorden te krijgen.

De aanblik van Calzadilla de los Hermanillos helpt me niet bepaald om op te vrolijken. Ik loop langs sombere gevels, de ramen van de gebouwen zijn getralied, de deuren gesloten, en ik vraag me af of de bewoners zich voor de middagzon verbergen. De rode plastic stoelen voor het café, die als seinboeien op een zee van grijze kasseien opdoemen, zijn de enige kleuraccenten die de eentonigheid doorbreken. De lucht trilt boven de dorpsstraat en ergens in de verte blaft een hond. Het kralengordijn ritselt zacht als ik de bar binnenstap. Donker hout, metaal en glas, eenvoudig en modern. Ik had een archaïsche grot verwacht, maar een van de wanden wordt gedomineerd door een flatscreen waaruit de stem van de nieuwslezer schalt. Ik schenk de man achter de toonbank een glimlach en bestel: "Un café con leche, por favor". Hij mompelt iets onverstaanbaars in zijn snor en prutst onhandig aan de koffieautomaat. Een verdwaalde schaapsherder die zich voordoet als barista, net zoals ik me voordoe als pelgrim. In mijn portemonnee zitten nog minder briefjes dan ik dacht. Misschien genoeg tot León. Misschien ook niet. De munten liggen al lang op de toonbank als ik het kopje pak, er balancerend mee naar buiten loop om aan een lege tafel te gaan zitten. Ik zet de zonnebril op mijn neus, mijn gedachten dwalen af naar Ben. Ik zie hem voor me, hoe hij aan de keukentafel zit en naar de bankafschriften staart. "Dat krijgen we wel rond", zegt hij. Maar het is ons niet gelukt. En nu zit ik hier.

In de herberg in El Burgo Ranero begroet de herbergier me persoonlijk en leidt me rond, alsof hij zijn koninkrijk aan mijn voeten legt. Zijn naam is Alexandro. Het is er mooi, luchtig en licht. Een wereld van verschil met de massieve kloostermuren gisteren in Sahagún. De receptioniste – ik denk niet dat ze non was – had een verbitterde trek om haar mond en een vriendelijke glimlach leek haar vreemd. De wasmachine is vrij, Dat komt goed uit, want ik moet dringend wassen. Alexandro

maakt een wegwijsgevend gebaar als ik wil betalen. Voor het avondeten heeft hij spaghetti bolognese gekookt, de favoriete maaltijd van alle pelgrims. Eenvoudig, snel klaar en lekker. “Een glas rode wijn erbij, wat wil een mens nog meer”, zegt Alexandro en glimlacht veelbetekenend. Dan gaat hij naast me zitten en schept een flinke portie pasta op mijn bord. De Fransen aan de tafel naast ons vermaken zich prima. Eén van hen is een grappenmaker, die vertelt de ene mop na de andere vertelt. Al snel merk ik dat de wijn mij moedig en ad rem maakt. Ik besef dat ik eindelijk iemand in vertrouwen moet nemen om weer vrij te kunnen ademen. Als ik eenmaal begin, ben ik niet meer te stoppen. Alles stroomt in een woordenvloed over mijn lippen: Bens dood, de schulden, de ongeopende brieven, het huis dat ik niet kan houden. Alexandro luistert aandachtig en stelt af en toe een vraag. Hoewel ik me tamelijk goed red in Spaans, zoeken we nu en dan samen naar het passende woord. Zijn donkere ogen kijken me vriendelijk aan en hij straalt rust en begrip uit. Een vaderlijke vriend op het juiste moment.

De kerkklok slaat elf uur. We zitten nog steeds aan tafel als iedereen al in bed ligt. Dan haalt Alexandro een cd uit een la tevoorschijn en legt hem in de speler. “*Flechas amarillas* van Maldonado. Dat is de klank van de camino, chica”, zegt hij. “Balsem voor mijn ziel als ik verdriet heb.” Hij gaat weer naast me zitten en sluit de ogen. De intro: een mondharmonica. De muziek gaat als een pijl recht naar mijn hart. Een zachte mannenstem, melancholisch maar vol hoop. De zanger vertelt over vriendschap en liefde en over de pelgrims die als rupsen beginnen en op de camino gaandeweg vlinders worden, reikend naar het zonlicht. Wat een krachtige metafoor. Ik kan er geen genoeg van krijgen en voel de trillingen van de muziek in elke cel van mijn lichaam. En eindelijk kan ik huilen, voor het eerst sinds Ben mij heeft verlaten. Het voelt als een afscheid. Niet van Ben. Van iets anders dat ik niet kan benoemen. De laatste akkoorden sterven weg, dan is het stil. Ik voel de tranen op mijn wangen.

Alexandro streelt met zijn duim over mijn handrug. Hij zucht. “Mijn vrouw is drie jaar geleden weggegaan. Heeft onze zoon meegenomen.” Hij lacht bitter. “Blijf toch, chica”, zegt hij zacht. “Ik kan hulp gebruiken. En jij hebt een dak boven je hoofd.” Zijn vingers sluiten zich stevig om de mijne. Niet veeleisend. Maar ook niet geheel zonder verwachting. Zijn voorstel vind ik erg verleidelijk. Een onderkomen, een klein inkomen en ‘s avonds een glas rode wijn. Maar dan zie ik Bens gezicht voor me. Hoe hij aan de keukentafel zit en niet meer weet hoe het verder moet. Net als Alexandro nu. Net als ik. Ik trek mijn hand terug. “Alexandro, ik ...” De woorden komen moeizaam over mijn lippen. “Morgen ga ik verder. In ieder geval tot León. Daarna, geen idee. Er zal zich wel een oplossing aandienen. Dank je voor alles. Echt.” Hij knikt en glimlacht droevig. Misschien is dat precies het antwoord dat

hij had verwacht. Terwijl ik de trap oploop, voelen mijn benen zwaar. Ik draai me nog een keer om. Alexandro zit aan tafel, staart naar het lege wijnglas voor zich. Ik zou hem willen troosten, maar er valt niks meer te zeggen. Boven in de slaapzaal sta ik nog lang bij het open raam, adem de frisse nachtlucht in en luister naar Maldonado's gezang. Ditmaal uit Alexandro's kamer. Ik sluit mijn ogen. Het getik van de wandelstokken is nu ver weg. In plaats daarvan mijn eigen gelijkmatige ademhaling. "Buen camino", denk ik. En voor het eerst zijn het geen loze woorden.

Nieuwe klanken

Elma Strijker

To *The Field of Stars* staat er op de partituur. Lisa kijkt er vertwijfeld naar. Ze was altijd een goede alt, kon makkelijk nieuwe muziek van blad lezen en het snel instuderen. In de tien jaar dat ze niet meer gezongen heeft, kan ze dat toch niet allemaal kwijt zijn? Haar stem heeft geen klank en na een paar minuten begeeft die het al. Ze haalt hoge noten niet en is hees na deze paar dagen proberen. Ze wil zo graag bij dit kamerkoor, zeker nu ze sinds een paar weken haar baan kwijt is. Tegen de uitdaging van dit pittige muziekstuk had ze niet opgezien. Wat valt dit tegen. Wat valt ze zichzelf tegen. Een paar dagen later smijt Lisa de partituur in een la en zegt ze de auditie af. Over en uit, weer een droom aan gruzelementen. Nu die voettocht voorbereiden, die heeft ze in een onbewaakt ogenblik toegezegd aan vriendin Myryam. Een maand wandelen maar liefst en dan ook nog slapen in herbergen. Het leek toen een goed idee: het hoofd leegmaken voor ze nieuw werk gaat zoeken. Nu de reis naar Santander voor de deur staat, heeft ze er weinig zin in. Voor Myryam is het een echte pelgrimstocht, zij heeft het eerste stuk vorig jaar gelopen. Met frisse tegenzin pakt Lisa haar spullen. “Weinig nodig,” heeft Myryam haar bezworen, “In de herbergen is van alles.”

Op haar nieuwe schoenen stapt ze een week later uit de trein en samen zoeken ze de route naar het eerste onderkomen. Vier trappen op naar een klein kamertje met een stapelbed. Myryam houdt de moed erin en ze gaan een hapje eten. Het is best gezellig. De volgende ochtend lopen ze over een brede promenade de stad uit. Het lijkt of ze de stad de hele dag met zich meenemen, aldoor lopend over asfalt met overal verkeer. Na een paar uur kan ze wel janken: dit is echt niet wat ze wil. Hoe komt ze hier alsnog onderuit? Haar voeten doen zeer en de rugzak wordt met elke stap zwaarder. Ook dag twee zien ze vooral asfalt, verkeer en wegomleggingen. Het ontbijt bij een onvriendelijke mevrouw bestaat uit witbrood met jam en één kopje koffie. In een beetje kletsen onderweg heeft Lisa volstrekt geen zin, terwijl Myryam het gezelschap zoekt van andere wandelaars. Op dag drie zijn dat ineens ouders met twee kleine kinderen die in een fietskar worden gereden. Ook met hen raakt

Myryam aan de praat. Lisa loopt achteraan de kleine stoet. Wat een moed om dit te doen met kinderen, wat bezielt die ouders? Het oudste meisje van zeven wil zelf lopen en Lisa vindt haar naast zich. Lia heet ze en ze schrijven allebei hun naam in het zand, één letter verschil maar. "Ken jij een liedje", vraagt het Franse meisje. Lisa kent *Sur le pont d'Avignon*. Lia begint meteen te zingen. Lisa, humt met haar hese zangstem wat mee, want zingen lukt niet. Dan begint Lia in rap Frans over Frère Jacques, en dat de camino ook over een Jacques gaat, Saint Jacques. Lisa kan het niet allemaal volgen, terwijl Lia al aan het zingen is. "Canon", zegt ze en kijkt verwachtingsvol naar haar metgezel. Frère Jacques, zet Lisa aarzelend in en Lia volgt precies op tijd. Ze lopen en zingen tot het ineens lunchtijd is. Uit haar geheugen diept Lisa nog een Taizé-lied op. Het klinkt van geen kant, maar Lia leert het vlot en Myryam kent de tweede stem. Ze zingen samen op weg naar de herberg.

De volgende dag kijkt Lisa uit naar haar kleine metgezel. Ze zingt onder het lopen zelf maar wat voor zich uit en merkt hoe haar stappen zich voegen naar de maat van liedjes uit haar kindertijd. Myryam komt met de Beatles en een groepje mannen zingt een tijdje mee. Als Lisa's stem het begeeft, tikt ze alleen de maat mee. 's Avonds in de herberg maakt ze op haar telefoon een lijstje van liedjes die weinig tekst nodig hebben. Canons zijn het, in alle soorten, maten en talen. Onder platanen humt ze over *Uilen in olmen* en bij een klein kerkje voorzichtig de *Klokken van Haarlem*. Tot haar verrassing treffen ze even later het gezin van Lia weer. Lisa betrapt zich erop dat ze het meisje gemist heeft en ook vandaag wordt er – bergaf – gezongen. In de volle zon klinkt *Dans nos obscurités*, een Taizé-lied dat pelgrims voor en achter hen ook blijken te kennen. Papa Louis kent een Filipijns aftelliedje. Zo loopt een groepje meerstemmige zangers door het landschap van Cantabrië. En het houdt niet op. Elke dag klinken er andere liedjes en zijn er steeds meer wandelzangers. De beide Amerikanen die elke avond een hotel nemen, kennen het *Caminolied*. Het Vlaamse meisje dat haar bagage laat vervoeren vanwege een blessure, is blij met de afleiding. Ze leren een Grieks volkswijsje en Lia vraagt haar kleine zusje ten dans. Myryam probeert *Opzij, opzij, opzij*, waarbij even later het hele clubje gierend van het lachen duwend en trekkend tegen de grond gaat.

"Je hebt een mooie stem", zegt een Nederlandse tochtgenoot op een middag. Lisa heeft het zelf nog niet durven te geloven, maar haar stem heeft weer klank in hoogte en diepte, in zwaarte en lichtheid trilt hij weer. In de herbergen vragen gasten haar of ze nog een lied kent, en bij een picknicktafel staat op een zonnige dag een heel koor met begeleiding van een pelgrim op mondharmonica. Dan zien ze op een dag in de verte de kathedraal van Santiago de Compostela, de eindbestemming. Sommigen -wandelaars- raken euforisch en praten druk met elkaar. Anderen -pelgrims- keren in zichzelf. Lisa begint zacht te zingen en ze

heeft genoeg repertoire tot op het grote plein. Daar staat dicht bij elkaar een groep zangers , de hoofden opgeheven naar de torens. Melodieën in verschillende talen. Dat ze overstemd worden door de gaitera doet er niet toe.

Een paar weken later schuift Lisa haar pelgrimspaspoort in een la en haalt de partituur eruit. *To the Field of Stars* staat erop: een meeslepend werk over de pelgrimage naar Santiago de Compostela.

Een weg die niets vraagt

Harry Weezeman

D e ochtend in Sevilla ruikt naar sinaasappel en warme steen, ook al is het nog vroeg. Rolluiken gaan omhoog. Een bezem schuift stof bijeen. De kathedraal staat er al eeuwen en doet alsof de man met zijn leren cowboyhoed en rugzak met Australisch vlaggetje niet bestaat. De Via de la Plata begint hier. De zilverroute. Ooit Romeins. Nu stoffig, lang, recht, onverbiddelijk. In Monesterio ziet hij voor het eerst medepelgrims. Een Frans stel. Twee Italianen. Een Duitse vrouw met poles als antennes. Ze praten over blaren, hitte, afzien, snurken.

De dagen schuiven in elkaar. 's Middags zoekt hij koelte in de schaduw van een verweerde muur.

Hugh loopt al een uur wanneer hij hem ziet. Een medepelgrim Niet ver, twintig misschien dertig meter voor hem. Donkere rugzak, rechte rug, maar zijn passen zijn ongelijk. Alsof een been een fractie later besluit mee te doen. Hugh haalt hem makkelijk in. "Morning", zegt hij. De man draait zijn hoofd. Smalle bril, kaal hoofd en grijze stoppels. Blauwe ogen die even scherp kijken en dan zachter worden. "Guten Morgen".

Ze lopen een paar passen naast elkaar. Dan nog een paar. "English?", vraagt Hugh. De man schudt zijn hoofd, "Deutsch". Hij tikt op zijn borst, "Kurt". "Hugh". Ze knikken. Meer is er niet nodig.

Na een tijdje ziet Hugh het beter. Kurt loopt moeilijk. Niet mank maar stroef, alsof zijn lichaam niet volledig meewerkt. Ze stoppen bij een stenen bankje en drinken water. Kurt ademt zwaar. Hij kijkt naar de horizon of hij daar iets moet ophalen. Hij zegt iets in het Duits. Hugh begrijpt alleen het woord, Krebs. Ze zitten even naast elkaar. Twee mannen in een landschap dat vraagt om rust. Kurt pakt zijn stok, staat op en begint te lopen. Hugh volgt. De taal is een beperking. Gebaren, wijzen. Soms een lach om niets. Soms stilte die niet ongemakkelijk is. In de middag lopen ze gelijk. Stap voor stap. Een warme wind blaast in hun gezicht. camino, glundert Kurt. Hugh knikt. Camino. Ze lopen verder. Samen, zonder dat iemand dat heeft voorgesteld.

Ze lopen nu twee dagen samen. Niet naast elkaar maar in elkaars tempo. Dat is iets anders.

Kurt staat vroeg op. Nog voor het licht echt doorbreekt. Hij rolt zijn slaapzak strak op, vult zijn rugzak. Zijn bewegingen zijn precies, alsof orde het enige is dat hij nog controleert. Buiten ruikt het naar nat gras en in zijn neus ruikt hij de koffie al die verderop op hem wacht. Hugh haalt hem in en sluit bij hem aan. Na de cortados lopen ze verder zonder te praten.

Halverwege de ochtend stopt Kurt plotseling. Hij leunt zwaar op zijn stok. Zijn gezicht is grauw, zijn adem kort. Hugh wacht. Na een minuut knikt Kurt, "Weiter". Maar nog geen tien minuten later wijst hij naar een laag muurtje. Ze gaan zitten. Kurt haalt een plastic map uit zijn rugzak. Geen pelgrimspaspoort maar medische papieren. Scans, medische termen in strak Duits. Hugh begrijpt ze niet maar ziet genoeg. Uitgezaaid. Kurt tikt op zijn borst, op zijn buik. "Krebs" zegt hij rustig, "überall". Hij glimlacht zelfs een beetje.

Hugh voelt geen schok. Het woord is te groot voor de open vlakke om hen heen. Hij kijkt naar Kurt zoals hij naar de weg kijkt, hij is er gewoon. "Why?" vraagt hij zacht. Kurt begrijpt het en wijst naar voren. Naar het zuiden. Naar iets dat nog weken weg is. Santiago, zegt hij. Hij tikt op zijn hart. "No Krankenhaus". Hij maakt een wegwerpgebaar. Klaar, genoeg. Langzaam in losse Engelse woorden vult hij aan. Vrouw overleden, twee jaar, kinderen hebben eigen leven. Huis leeg. Arts zegt, weinig tijd, zes maanden misschien minder.

Eén keer, Santiago.

Hugh kijkt naar de horizon. De weg is nog steeds recht. Onverbiddelijk. Maar nu anders.

Ze zitten een poosje samen zonder woorden. Een vogel schiet laag over het veld. In de verte blaft een hond. Kurt verbreekt de stilte en staat op. "Langsam," zegt hij, "langsam". Hugh knikt. Ze lopen verder. Geen haast, geen schema. Alleen de volgende stap en nog een.

De hitte zindert boven de smalle asfaltweg. De twee mannen lopen in stilte. Die wordt wreed verstoord door een harde bel. Achter hen nadert een fietser. Hij rijdt niet hard maar soepel. Kleine rode fietstassen. Een shirt in de kleuren van de Spaanse vlag. Sportzonnebril.

"Buen camino", roept hij breed lachend als hij hen passeert. Kurt steekt zijn stok in de hoogte, Hugh knikt. De man fietst een paar meter door, kijkt om remt en stapt af. "¿De dónde?", vraagt hij. Hugh wijst achter zich, Sevilla. De uitdrukking op het gezicht van de man laat zien dat hij vol bewondering is. Hij begint in rap Spaans te praten, wijst op zijn borst en zegt, Manolo. Kurt. Hugh.

Drie namen, drie talen

Manolo praat snel. Te snel. Het Spaans rolt als grind van een helling. Hugh begrijpt er niets van, Kurt nog minder. Manolo merkt het, maar kan toch duidelijk maken dat hij bij de volgende albergue overnacht en ze daar wel ergens zal tegenkomen. Hij stapt op zijn fiets. “Hasta pronto, peregrinos”. Al snel is hij uit het gezicht van de twee mannen verdwenen. Ze kijken elkaar aan, halen hun schouders op en stappen verder.

De albergue ligt op het hoogste punt van het dorp. Witgekalkte muren. Een plastic tuinstoel bij de deur. Binnen ruikt het naar wasmiddel en knoflook. Achter een provisorische balie zit een man met grijs haar en een staartje. Caminoshirt van jaren geleden. Als Hugh binnenkomt zegt hij: “Welkom. Nederlands?” “Nee, Australisch”. “Ook goed”, zegt de man met een glimlach: “Welcome. I’m Henk”. Zijn Engels is soepel, zijn Duits ook blijkt al snel als Kurt zijn naam noemt. Hij deelt de papieren lakens uit en wijst ons de bedden. De douche is lauw, perfect. Het stof en de vermoeidheid spoelen van Hughes schouders. Het zweet van Kurts rug. Even languit op bed, even bijkomen.

Op het terras in de schaduw zit Manolo. Op tafel staan brood, olijven en een fles goedkope vino tinto. Hij wenkt en Hugh, Kurt en Henk schuiven aan. Manolo praat veel over zijn werk als taxichauffeur in Sevilla. En nu een weekje fietsen naar Salamanca. Over hoe dom het is om nu in augustus te lopen. Henk vertaalt waar nodig. Henk vraagt aan Kurt waarom hij deze camino loopt. Het wordt stil. Kurt kijkt naar zijn handen. In het Duits doet hij zijn verhaal, Henk vertaalt. Het wordt stil. Het enige geluid is het slikken van de mannen. “Een paar weken. Een paar maanden. Meer heb ik niet. Daarom loop ik nu in augustus mijn camino. Ik loop tot het niet meer gaat. Zelfs de vogels houden zich stil, honden blaffen niet meer”. Manolo staat op zonder iets te zeggen. Loopt naar binnen. Tien minuten later komt hij terug. Hij blijft staan. “Ik heb naar huis gebeld. Ik laat mijn fiets hier en loop verder met jullie mee.” Geen groot gebaar. Een simpele mededeling. De mannen kijken elkaar aan.

Drie mannen. Eén camino.

De hitte begint al voor zonsopgang. De lucht is niet fris, alleen minder heet. Ze lopen vroeg in de ochtend. Geen lange rechte vlakke meer, maar een trage klim die niet ophoudt. Manolo draagt twee rugzakken. Zijn eigen rugzak en die van Kurt. Zonder aankondiging heeft hij hem drie dagen geleden overgenomen. Weinig gewicht, maar het gewicht zit niet in de tas. Kurt loopt steeds moeilijker. Zijn schouders zijn smal. Na tien kilometer stopt hij voor het eerst. Niet om te drinken maar gewoon om te staan. Zijn ogen zijn dof. “Weiter”, zegt hij. Ze lopen door. Het asfalt begint te glanzen. In de verte trilt de horizon. Na vijftien km struikelt Kurt.

Geen val, alleen een misstap. Hugh legt zijn hand op zijn arm. “Langzaam”, zegt hij. Kurt knikt, maar zijn adem is anders. Korter. Dieper.

Salamanca ligt nog een dag verder. Ze halen het dorp voor de stad niet. Het gebeurt op een open stuk. Geen schaduw, geen muur. Kurt stopt. Zet een stap, nog een. Hij zakt door zijn knieën. Geen kreet. Manolo is er meteen. Legt rugzakken neer. Houdt Kurts hoofd vast voordat het de grond raakt. Kurts ogen zijn open maar hij kijkt erdoorheen. Zijn huid is grijs, zijn ademhaling onregelmatig. Manolo vloekt zacht in het Spaans, pakt zijn telefoon en belt. Twintig oneindige minuten later klinkt in de verte een sirene. Het ziekenhuis ruikt naar ontsmetting en airconditioning. Witte muren, plastic stoelen. Manolo loopt onrustig heen en weer in de gang. Hugh zit neer, zijn hoed naast zich. Een arts praat snel in het Spaans. Ernstige bloedarmoede. Uitputting. Transfusie. Kurt ligt klein in het bed. Slangen. Een zak bloed druppelt langzaam zijn aderen in. Hij glimlacht, “Pause”, zegt hij. Na twee dagen mag hij weer weg. Rust, behandeling, terug naar Duitsland. Op de stoep staat hij stil. “Weiter”. Manolo kijkt hem lang aan, Hugh zegt niets. Ze draaien zich om.

Drie mannen. Langzamer, maar nog steeds vooruit. De laatste week is het geen lopen meer. Het is verplaatsen. Kurt wordt lichter. Manolo draagt bijna alles. Soms een taxi voor tien kilometer. Soms twintig. Geen discussie meer over trots. Alleen over richting.

‘Vooruit’, zegt Kurt. Altijd vooruit. De heuvels rond Santiago zijn groen. Nat. De lucht ruikt anders. Minder stof. Meer regen. Ze zien de torens niet ineens. Ze verschijnen tussen huizen, verdwijnen weer, komen terug. Op de laatste ochtend lopen ze zwijgend. Kurt tussen hen in. Onder de oude poort staat een man doedelijk te spelen. De klanken zweven boven de natte stenen. Langzaam. Treurig en toch niet. Manolo kijkt op. Hugh ook. Kurt glimlacht. Ze stoppen niet. Met een arm om hem heen lopen ze verder. Stap voor stap. Het plein opent zich plotseling. Groot. Grijs. Ademend.

De kathedraal staat er. Zoals altijd. Kurt blijft staan. Zijn knieën trillen. Hugh voelt het. Manolo ook. Ze dragen hem niet. Ze ondersteunen hem. Dat is iets anders. Samen zetten ze de laatste meters. Op het midden van het plein blijft Kurt staan. Hij kijkt omhoog. Lang. Alsof hij wil onthouden hoe het licht op de stenen valt. Dan draait hij zich om. Geen woorden. Ze omhelzen elkaar. Geen kloppen op de rug. Geen grap. Gewoon vasthouden. Manolo huult openlijk. Hugh niet. Zijn ogen zijn vochtig maar hij blijft kijken. Zes weken geleden waren ze onbekenden. Nu weten ze elkaars adem. Elkaars zwijgen. Kurt fluistert iets. “Freunde, friends, amigos”. Ze gaan zitten op de koude stenen. De doedelijk speelt verder. De reis is voorbij. Niet het lopen. Maar deze weg. Kurt leunt achterover tegen de muur van de kathedraal. Zijn ogen sluiten even. Een kleine glimlach blijft. “Genug”, zegt hij.

Hugh kijkt naar het plein. Naar de mensen die aankomen, juichen, foto's maken. Hij zet zijn hoed recht. De weg ligt niet meer voor hem.

Zes maanden later komt het ijskoude bericht: Kurt is overleden. Ze lopen nooit meer alleen.

Papegaaiduikers in de wind

Victor Schmidt

Mijn naam is Juan Jimenez, J.J. voor mijn vrienden. Ik studeer Galicische taal en cultuur aan de Universiteit van Santiago de Compostela, een van de oudste universiteiten van Europa. Zoals veel studenten in Spanje en daarbuiten heb ik het financieel niet breed. Het leven in Santiago is duur en de studie is veeleisend. Toch houd ik van de stad en de vele pelgrims die haar bezoeken. Er is veel vertier in de vorm van cafeetjes en restaurants en aankomende pelgrims maken van het plein voor de kathedraal een internationale smeltkroes van talen en culturen.

Mijn wieg stond in een klein dorp aan de Atlantische kust met zijn kustlijn van rotsen, inhammen en kapen. Vanwege de vele schipbreuken in het verleden wordt de streek hier de Costa da Morte, de kust des doods genoemd. Ook in de tegenwoordige tijd doet de Costa da Morte zijn naam eer aan. Want een paar jaar geleden zijn mijn ouders overleden als gevolg van een verkeersongeval op de smalle en bochtige wegen langs de kust. Vóór het ongeluk was mijn jeugd gelukkig. In en om het huis was er voor een jongen als ik altijd wat te beleven. De klanken van de oceaan resoneerden met ons gezinsleven. Op jonge leeftijd leerde ik de Galicische doedelzak bespelen, de gaita galega. De klagerige klank van dit instrument stemt me melancholisch en past goed bij mijn verdriet om mijn overleden ouders. Melancholie is een/het handelsmerk van de Costa da Morte.

Om mijn karige studieloon wat aan te vullen speel ik als gaitero op straat in Santiago en omgeving. Ik durf te stellen dat mijn spel niet onverdienstelijk is. Ik speel niet alleen traditionele muziekstukken, maar heb ook een paar popsongs op mijn repertoire staan. Doordat luisteraars wat geld geven verdien ik een aardig zakcentje. Dat besteed ik aan gezelligheid met mijn vrienden, studieboeken en aan collegegeld. Soms treed ik op met andere muzikanten, maar meestal probeer ik solo met mijn spel die typische Galicische sfeer van wind, zon, vuurtorens en groene heuvels op te roepen. Afgelopen week speelde ik op Cabo Fisterra, niet ver van mijn ouderlijk huis. Daar is een hotel, een vuurtoren en een prachtig uitzicht

over de oceaan, die de kaap aan drie kanten omspoelt. De plek wordt bezocht door veel toeristen. Zoals vaak staan er ook nu talrijke bussen op de parkeerplaats. Op de kaap hoor ik het wat knauwerige/knauwende Engels van Amerikanen. Blijkbaar is er in A Coruña of Porto een cruiseschip aangemeerd en is een busexcursie georganiseerd naar deze kaap. Ik speel aan de rand van de parkeerplaats, waar je over de onmetelijkheid van de oceaan kijkt. Verderop in zee steekt nog een rotsklip boven het water uit. Het heet hier per slot van rekening niet voor niets Costa da Morte. Ooit heeft precies op deze plek een Nederlandse pianist een openluchtconcert gegeven. De opnamen heb ik op YouTube gezien en die maakten veel indruk op me.

Kort na het middaguur – ik heb met mijn spel al een aardige som geld verdiend – valt mijn oog op twee mannen die met de fiets de parkeerplaats oprijden. Getooid met helm en zonnebril is hun leeftijd moeilijk in te schatten. Ze lijken me al op leeftijd, niet in de laatste plaats omdat ze wat moeite hebben om van de fiets af te stappen. Ze lopen wat rond, maken een foto en spreken met elkaar een taal die ik, zelfs met mijn kennis van taal en cultuur, niet thuis kan brengen. Duits? Of iets Scandinavisch? De kleinste spreekt de g uit zoals ik mijn initialen uitspreek, maar de langste maakt de g wat zachter. Uiteindelijk posteren ze zich bij mijn plekje. De langste van de twee haalt uit zijn fietstas een soort enveloppe. Terwijl de andere zijn smartphone in stelling brengt, begint de langste langzaam de enveloppe te legen. Er staat een koele afluende wind die de inhoud van de enveloppe de oceaan op blaast. In de tussentijd speel ik op mijn gaita ‘Wild is the Wind’ van David Bowie. Dat lijkt me passend bij een gelegenheid als deze en bij de weersomstandigheden op de kaap. Ondanks zijn zonnebril zie ik de man een traantje wegpinken. Wat zou dit geweest kunnen zijn? Het lijkt op een asuistroofing. Vervolgens pakt de kleinste van beide mannen twee steentjes uit zijn fietstas. Met een welgerichte worp gooit hij ze na elkaar naar beneden. De betekenis hiervan ontgaat me. En dan wijst hij met enige opwindning naar beneden. Blijkbaar is er iets bijzonders te zien. Maar de langste van de twee haalt zijn schouders op; kennelijk ziet hij niks. Dan pakken beide mannen de fiets en rijden terug naar het dorp Fisterra, ongetwijfeld om er een terrasje te pakken. Na nog een uurtje spelen besluit ik te stoppen en mijn zus in de buurt op te zoeken. Ze maakt vandaag caldo galego, een lekkere soep uit de streek.

Een paar dagen later rijdt ik met mijn gaita naar Muxía. Maar de wind die eerder die week op Cabo Fisterra zon en verkoeling bracht, voert hier mistflarden en zelfs een beetje motregen aan. Het is nu, zelfs midden in de zomer, maar een graad of vijftien. Toeristen zijn er nauwelijks, een tegenvaller voor mijn bijverdiensten.

In een cafeetje bij de haven drink ik een kop koffie. Kort na mijn binnenkomst komen de twee fietsmannen die ik eerder deze week op de kaap ontmoet heb, het café binnen. Ze hebben het koud en lijken me ook een beetje teleurgesteld over deze dag. Wat voor taal praten ze toch onderling met elkaar? Ik besluit het ze te vragen. Het blijken Nederlanders te zijn die samen een pelgrimsfietsstocht vanuit hun thuisland hebben gemaakt. Ze hadden nog een paar dagen over en besloten die door te brengen aan deze kust. We raken aan de praat; ze spreken goed Engels. Ik ook. De mannen zijn inderdaad op leeftijd. Nu ze hun zonnebril en helm hebben afgezet, zie ik grijze haren en kale plekken op hun hoofd. Ze kennen elkaar al sinds hun studententijd en hebben de pelgrimstocht gemaakt om hun veertig jaar lange vriendschap te vieren. In bewondering vraag ik me af of mijn vriendschappen tegen zo'n lange tijd bestand zijn. De langste is veertig jaar tandarts geweest; de kleinste was leraar op een escuela politécnica. Ik vertel ze over mijn huidige leven als student in Spanje, over de gaita en waarom deze kuststreek Costa da Morte genoemd wordt.

Als ik zeg dat ik ook enkele songs van David Bowie op mijn gaita speel, herkennen ze mij als de gaitero die eerder die week op Cabo Fisterra speelde. Op mijn beurt vraag ik wat zij daar deden. Ik had het bij het rechte eind. De langste strooide de as van zijn moeder die een paar jaar eerder overleden was, uit. Mijn vertolking van 'Wild is the wind' maakte dit ritueel voor hem volledig, niet in de laatste plaats omdat dit nummer van Bowie tot zijn topfavorieten behoort. Het verklaarde ook zijn tranen. Het was hem tijdens de pelgrimsreis ook overkomen, toen aan het einde van de reis de botafumeiro door de kathedraal geslingerd werd, het orgel speelde en het koor zong. Geen Bowie uiteraard.

In de steentjes van de kleinste zat eveneens wat as van zijn overleden ouders. Hij had ze willen achterlaten op het Cruz de Ferro tussen Astorga en Pontferrada, maar had gehoord dat de steentjes daar aan het eind van het seizoen van overheidswege verwijderd en weggegooid worden. Daarom leek het hem beter ze vanaf Cabo Fisterra in het water/de oceaan te gooien. Hij zegt dat zich, op de plek waar de steentjes neerkwamen, twee papegaaiduikers met hun karakteristieke kleurrijke snabels lieten zien. Zijn vriend trekt dat in twijfel. Ik ook. Volgens mij komen papegaaiduikers aan onze kust niet voor, zeker niet in de zomer. Toch is hij overtuigd van wat hij heeft gezien. Hij vraagt zich serieus af of zijn overleden ouders aan hem verschenen zijn in de vorm van twee vogels, die symbool staan voor duurzame trouw, vrolijkheid en veelzijdigheid. Naar zijn zeggen passen deze kenmerken wonderwel goed bij zijn overleden ouders en ook bij hem. Zoals zijn vriend vind ik dat hij zijn fantasie wel erg de vrije loop laat.

Na het vertrek van de twee Nederlanders uit het café blijf ik met mijn gedachten achter. Zo kun je dus ook omgaan met rouw en verlies. Alsof die onderdeel zijn geworden van hun pelgrimstocht en van hun leven. Ze geven aan Costa da Morte een heel andere betekenis dan een kust met schipbreuken en auto-ongelukken. Een kust waar je doden eert, ze uitgeleide doet en ze ritueel aan de eeuwigheid van de oceaan overdraagt. Een Costa da Ritual eigenlijk. Zo heb ik nog nooit naar mijn geboortestreek gekeken. Dat de kust van mijn jeugd niet alleen staat voor dood en verlies, maar dat je deze kust ook kunt zien als een grens tussen het aardse leven en de eeuwigheid. Niet alleen het finis terrae, het einde van de wereld, maar ook de limes vitae, de grens tussen het aardse leven en de eeuwigheid. Ook mijn spel op de gaita is meer dan een muzikale omlijsting van het landschap. Zonder dat ik het wist, was het een onderdeel van het ritueel van de mannen. Deze nieuwe gedachten over dood, eeuwigheid, rituelen en mijn muziek bieden mij een nieuwe invalshoek op het fatale ongeluk van mijn ouders. En geven mij troost.

De bus brengt mij en mijn gaita terug naar de universiteitsstad. Een medepassagier vergeet zijn koptelefoon op zijn tablet aan te sluiten, zodat zijn muziek nogal blikkerig door de bus klinkt. Ik herken 'Wild is the wind'. De busroute volgt eerst nog een stukje weg langs de kustlijn. Naar buiten starend, zie ik vogels rond de bus vliegen. Twee ervan hebben een felgekleurde snavel.

Schuld & boete op de camino

Sjaak Toonen

Het enige waaraan ik dacht was “water, hoe kom ik in godsnaam aan water?” En niet aan de dingen waarvoor ik eigenlijk op pad was gegaan: kort na elkaar waren mijn oudste broer, mijn zus en mijn moeder me ontvallen. “Nee, dat is niet niets”, was mijn reactie geweest op de blijken van medeleven. Ik besloot eropuit te trekken. Prima vond mijn invoelende manager. “En probeer het een plek te geven”, zei hij nog. Wat een hekel had ik aan die woorden gekregen. Ondertussen liep ik dorstig in de Aubrac, een natuurpark in het land waarvan gezegd wordt dat God er als Zichzelf woont. Veel te weinig water meegenomen. En het was heet. Ik overwoog er de brui aan te geven en om te keren. Na uren verder lopen, kwam eindelijk een huis in zicht. Ik twijfelde geen moment en trok aan de bel. Na enige tijd deed een vrouw open die mij lang en zonder een woord te zeggen vorsend aankeek. Normaal gesproken, zou ik me geveild gevoeld hebben onder die aandacht, nu ongemakkelijk en vooral ongeduldig. Mijn door dorst getekend gezicht sprak boekdelen en ze haastte zich naar de keuken om te halen waarvoor ik gekomen was: water, een groot glas water.

Hoe lang ik ben weggeweest? Ik weet het niet. Toen ik ontwaakte, lag ik halfnaakt in een vreemd bed. Alleen een T-shirt aan. Een T-shirt? Ik draag nooit T-shirts. Waar ben ik? Een heftige hoofdpijn bonkte door mijn slapen. En toen ik mij bewoog, schoot er een snijdende pijn door mijn zij. Ik zakte weer weg. Weer werd ik wakker. Na hoeveel tijd weet ik niet. Ik woelde met mijn hand door mijn haar en streek over mijn wangen. Ik voelde een baard. Een baard? Ik had geen baard. Was dit mijn hoofd, was dit mijn lijf? Weer schoot er een pijscheut door mijn zij, naar mijn onderbuik. De vrouw vertelde dat zij eigenlijk de hoop al had opgegeven en het sterven van haar zoon had aanvaard. Maandenlang had zij gewacht op het bevrijdende bericht. Tevergeefs, het bleef dodelijk stil in het rijk der donoren. Toen had de bel geklonken en was het rap gegaan, alsof ze een script volgde. Ik, mijn dorst, het slaapmiddel. Dankzij haar contacten in het zorgcircuit was het daarna allemaal snel en verantwoord verlopen. Ze had geen keus gehad. Zei ze. We zaten aan de ronde tafel in de woonkeuken: de moeder, de zoon en ik. Net als ik was ook

de zoon snel genezen van zijn nieroperatie. Een zwijgzame jongen, erg zwijgzaam. Eigenlijk zei hij nooit iets en liet hij zijn moeder aan het woord. Na een lange stilte had ze gesproken: "Het is zoals het is, aanvaard het, we kunnen niet meer terug". Aansluitend had zij gezegd: "Laten wij jouw camino lopen, met ons drieën". Het klonk als een besluit.

Meestal liepen we zwijgend achter elkaar. Ik voorop, daarachter de vrouw, gevolgd door de zoon die vaak een groot gat liet vallen. Aan het eind van één van de wandeldagen – we hadden die middag voor het eerst de Pyreneeën in de verte kunnen zien – zaten we in de tuin achter onze gîte aan een kabbelend beekje. Alle drie dronken we wijn, zwijgend. Ik had inmiddels mijn achterdocht overwonnen en nam weer drankjes aan van de vrouw, en zeker koele witte wijn na weer een zware tocht. Toen ze nog eens bijvulde, liet ze weten, dat het tijd was om met elkaar te praten. Tot dusverre was zij vrijwel de enige geweest die had gesproken. Haar zoon en ik hadden ons beperkt tot een knikje, als dat tenminste nodig was. De zoon schikte zich in zijn rol van eeuwige volger. Er ging niets van hem uit. Hij deed wat hij wel moest doen: meelopen, mee-eten, meedrinken, alsof hij de Via Dolorosa liep en niet de camino. En zodra de avond viel ging hij slapen. Tot een gesprek kwam het niet. Ook niet nadat de vrouw zei, dat ze mij nu ook een beetje als haar zoon zag. Ik zweeg veelzeggend.

Een van de schaarse momenten die op iets als saamhorigheid wezen, beleefden we tijdens een bezoek aan een kerkje, ergens in de Gers. Eigenlijk woonden we per ongeluk een oecumenische dienst bij. Zo werden pelgrims van diverse pluimage gediend. De viering werd opgeluisterd door de machtige klanken van Gods eigen instrument. Orgelwerken van Bach -zelfs een Fransoos kwam daar niet onderuit- en César Franck. De spanning tussen uitbundige barokklanken en meer ingetogen tonen uit de romantiek sloten naadloos aan bij mijn onrustige inborst. In zijn overpeinzing hield de pastor ons voor dat Onze Lieve Heer niet alleen een God van liefde en goedertierenheid was, maar ook een God van vergelding, van straf. Ik keek strak voor mij uit en voelde me verward. De namiddagzon scheen, door het venster met glas-in-loodramen, precies op de preekstoel. De orgelklanken galmden na toen wij de kerk verlieten.

De zoon had geen zin in de avondwandeling gehad. Samen met de vrouw liep ik na het avondeten het bergpad op dat bekend stond om zijn adembenemende uitzicht. Het was een flinke klim. We bereikten uiteindelijk het grillige deel dat de grens vormt tussen het diepe rotsachtige dal aan de ene kant en de wildgroei met bosschages aan de andere kant. Ik snoof de zoetzachte geur van wilde kamperfoelie op. Ondertussen volgde ik de vrouw die af en toe iets zei dat ik niet verstond. Eerlijk gezegd deed ik daar ook weinig moeite voor. Ik werd volledig in beslag genomen door de onrust in mijn hoofd. Mag je iemand straffen voor gedaan kwaad?

Gold oog om oog, tand om tand? Had God zijn eigen volk ook niet gestraft voor het aanbidden van het gouden kalf? Maar moest je je vijand niet zeven maal zeventig keer vergeven? Hem de andere wang toekeren? En moet je, juist als pelgrim, niet verzoeningsgezind zijn en je lot aanvaarden? Welke God was nu in vredesnaam de baas? Bij invallende duisternis naderden we het hoogste deel van het smalle pad dat zich naar de klif kronkelde.

Achteraf kon ik niet met zekerheid verklaren of zij nog iets tegen me had gezegd. Wel wist ik dat ik haar voetsporen volgde. De gendarmes die mij midden in de nacht naar de plek des onheils hadden vergezeld, interpreteerden mijn gemoedstoestand als in diepe shock verkerend. Aan iets anders dan een noodlottige ongeval werd niet gedacht. De zoon was niet meegekomen. Ook de volgende dag was ik het die de vrouw moest identificeren. Die nacht sliepen de zoon en ik voor het eerst alleen op de slaapkamer.

Daags na de teraardebestelling vervolgden we ons pad. Hierover hadden wij niet hoeven te praten; het stond vast als in de sterren geschreven. Nog ruim vijfhonderd kilometer voor de boeg naar Santiago de Compostela. Over het leven daarna dachten wij niet na; beiden leefden we in het hier en nu. Gesproken werd er nauwelijks. Wat dat betreft was er weinig veranderd, sinds de vrouw er niet meer was. In het begin zag ik de argwaan en het wantrouwen in de ogen van de zoon. Ik kon me er moeilijk aan onttrekken. Pas na dagen van lopen, eten, drinken en slapen ontstond er iets van een gesprek. Ik vroeg hem of hij zijn moeder miste. Het enige dat hij zei was dat hij tot twee keer toe zijn leven aan haar te danken had. En van beide keren wist hij niet of hij haar daarvoor dankbaar moest zijn. Het waren de laatste woorden die ik van hem hoorde. De dagen erna verliepen volgens het vaste patroon. Nooit wandelden we naast elkaar. Nooit wisselden we een woord. Nooit verloor ik de zoon uit het oog. Steevast liep hij enkele meters achter me, alsof een magneet onze nieren bond.

Uiteindelijk bereikte ik Santiago de Compostela. Alleen. Vijf dagen daarvoor hadden we 's avonds nog samen gegeten. Die avond verliep niet anders dan andere. De zoon was, zoals gewoonlijk, vroeg naar bed gegaan. We sliepen op een zolder met zo'n veertig Spaanse pelgrims. Toen ook ik ging slapen, wist ik niet waar hij lag. Het was donker in de slaapzaal, op een enkel smartphone-lichtje na. De volgende dag was de zoon spoorloos verdwenen. Bij de receptie probeerde ik nog te achterhalen welk zijn bednummer was. De receptionist was onverbiddelijk: ook op de camino golden privacyregels. Ik liet het erbij en verliet de herberg na het ontbijt. Het laatste deel van de camino liep ik gestaag voort, ieder contact mijndend. Dat viel niet mee, want het was erg druk: veel caminotoeristen liepen alleen de laatste honderd kilometer om met voldoende stempels hun credencial te incasseren. De daaropvolgende dagen hoorde ik nog altijd niets van hem en het vreemde

was dat ik niet precies wist wat ik daarvan vond. Als ik al wat miste, wist ik niet of het de zoon was of mijn nier. In de kathedraal van Santiago de Compostela onderging ik gelaten het ontvangstritueel voor pelgrims. Ik zag hoe het zwevende wierookvat door sterke gelovige armen door de kathedraal werd geslingerd. Van de toespraak van de priester kan ik me geen woord herinneren. Wel keek ik rond of ik de zoon ergens kon ontwaren. Na mijn credencial te hebben opgehaald bij een van de achttien loketten op het pelgrimskantoor -ik moest sterk denken aan de uitkeringsloketten van de Sociale Dienst in Amsterdam- bleef ik nog een dag in de stad. In doorlopen naar Finisterra had ik geen zin meer. In plaats daarvan kocht ik een vliegticket naar huis.

Enkele weken later werd bij mij thuis een pakket afgeleverd. Een fors en zwaar pakket. Afkomstig uit Frankrijk, zonder afzender. Op de bovenkant van het pakket was een brief geplakt. Ik scheurde de brief los en ging verder met het uitpakken van het pakket. Het was zo zwaar, omdat het een koelbox met accu's bevatte. En een nier. De nier. In de begeleidende brief las ik het volgende: "Laat, maar misschien niet te laat krijg je terug wat jou toebehoort. Ook als het te laat is, behoort het jou toe. Ik wilde het leven niet en ben nooit gelukkig geweest. Dat mijn moeder mijn leven redde ten koste van jou mag ik haar niet vergeven. Als jij dit leest, weet je dat ik mijzelf heb geofferd. Beschouw het als een boetedoening, een late boetedoening. Van mijn moeder. Van mij. P.S. De camino heeft mijn leven iets minder ondraaglijk gemaakt."

Ik legde de brief op tafel. Wat moest ik doen? Blijven volharden in het aanvaarden van mijn lot? De nier in de diepvries stoppen? Het wereldkundig maken? Mijn littekens tonen? Het melden? Bij wie? Waar? Wie zou dit geloven?

De steen

Henk Hofstra

“Het spijt me Hans, we geloven niet dat jij de juiste persoon bent om het management van onze instelling verder vorm te geven naar de toekomst toe”. Hij keek me minzaam door zijn brilletje aan. Hij werkte nog maar een jaar bij het ziekenhuis als voorzitter, maar hij had de Raad van Toezicht er al snel van overtuigd dat het anders moest. Toekomstbestendig, gericht op impact, agile. Toverwoorden voor een nieuwe periode waarin het ziekenhuis rimpelloos, succesvol en winstgevend zou functioneren. Ik hapte naar adem. Twaalf jaar werkte ik daar nu als bestuurssecretaris. Altijd naar tevredenheid. Of dacht ik dat maar? “We gaan op zoek naar een capabele vervanger, iemand die het directieoverleg kan stroomlijnen en efficiënter kan vormgeven, een echte verbinder”. Door de sneeuw fietste ik naar huis. Hoe moest ik dit aan Hanna vertellen?

Twee weken later zat ik weer aan die tafel. Naast de voorzitter was de handige jurist van Personeel en Organisatie aangeschoven. Hij had een geweldig *record* op het gebied van afsluiten van vaststellingsovereenkomsten. Achter het onschuldige woord ‘overeenkomst’ zat een wereld van gedwongen ontslag, spreekverboden en afkoopsommen verborgen. In het verleden had ik met hem veel van dat soort overeenkomsten voorbereid. Ik wist altijd wel een foutje, een verkeerde opmerking of een misstap van een personeelslid op te dissen, waarna Theo er een sluitend juridisch verhaal van maakte. En nu was ik zelf aan de beurt. “Hans, we denken dat we je hiermee een goed aanbod doen.” De voorzitter keek me weer aan met die blik terwijl hij zijn handen vouwde. Het gouden kruisje op zijn revers schitterde even in het licht van de design-bureaulamp. Ik heb altijd een hekel gehad aan vrome katholieken. Achter me sloot ik de deur, net iets te nadrukkelijk.

In het statige pand van de psychologiepraktijk zat ik in de wachtkamer. Buiten bloeide de Japanse kers en scheen de zon. Drie maanden waren er verstreken. Donkere maanden. Hanna had de afgelopen weken steeds zorgelijker naar me gekeken. “Gaat het wel goed met je, Hans? Je bent zo ver weg en je drinkt steeds meer.” Ja, dat klopte. Ik zat ’s avonds op de bank. Als het laatste journaal geweest was en Hanna naar bed ging, pakte ik de wijnfles. En dan duurde het niet lang of het vrome hoofd van de voorzitter verscheen voor mijn ogen. Dan doken er wraakgedachten en middeleeuwse martelwerktuigen op. Vervolgens viel ik op de bank in slaap. ’s Ochtends vroeg wekte Hanna me, als ze naar haar werk ging. Waarna mij weer een lege dag wachtte. Op een nacht zat ik aangeschoten op de bank. Op de televisie kwam een herhaling van Dallas. Verdomd, die gast leek op de voorzitter. Dezelfde superieure blik, diezelfde glimlachjes. Ineens zag ik dat mijn hand de stenen asbak van Hanna pakte. En even later spatte het tv-schermd met een klap in duizend stukken uiteen. Het geluid van een nederlaag. “Zo gaat het niet langer Hans, je moet wat doen. Je moet veranderen. Ik heb je aangemeld bij het Psychologencollectief. En je gaat, anders is er voor ons geen toekomst”, had Hanna gezegd. En daar zat ik dan.

“Een klassiek geval van verstoorde rouwverwerking”, zei de psychologe. “U kunt zich niet uiten en die agressie is uw enige manier van working-out. Om te beginnen schrijf ik u iets voor om rustig te worden en uw agressie te beteugelen. Het is belangrijk dat u goed slaapt en weer in beweging komt. Hebt u een favoriete sport?” Ik antwoordde dat ik vroeger veel gefietst had. “Waarom gaat u niet op de fiets naar Santiago de Compostela? Het zal u goed doen!” Ik haatte die verhalen. Van die mannen die na een scheiding of het verlies van hun vrouw ineens als pelgrim op weg gingen, natuurlijk wel op een dure fiets. En die dan met verhalen terugkwamen van berusting, inkeer en acceptatie. En die van alles meemaakten in herbergen: goede gesprekken, luisterend naar medepelgrims. Half katholiek kwamen ze terug, ongevraagd overal hun heilsboodschap en het evangelie van het fietsen verkondigend. Niets voor mij. “Doe het nou maar”, had Hanna gezegd. “Je vond fietsen vroeger leuk.” Omdat ze zo aandrong, gaf ik toe. Ik besloot een fietstocht door Frankrijk te maken. Het kon vast geen kwaad. Een paar dagen later stond de oude Koga bepak en bezakt voor de deur. De boekjes van Clemens Sweerman in de fietstas en de stripjes met Lorazepam in de stuurtas. “Heb het goed, Hans, en kom goed weer terug”, zei Hanna bij het afscheid.

Het viel me niet mee. Het was warm, heel warm. Hoogzomer In Frankrijk. ’s Nachts zoemden de muggen in de kleine hotelletjes om mijn hoofd. De wijn hielp om in slaap te komen, maar vaak werd ik bezweet wakker na weer een droom over het

ziekenhuis en de voorzitter. Na veertien dagen kwam ik in een ritme. Achter een bocht in de weg lag daar ineens Vézelay, schitterend mooi op de heuvel. Ik checkte in bij het hotel en liep naar de basiliek. Hier verzamelden zich al meer dan duizend jaar bedevaartgangers om de lange reis naar Santiago te beginnen. De kerk staat, naar men zei, symbool voor de weg naar het licht die we in het leven moeten afleggen. Vanuit het duistere voorportaal liep ik door het steeds lichter wordende schip naar het heldere licht van het koor en het altaar. “Het is en blijft katholiek, maar toch heeft het wel wat”, dacht ik met een glas rode wijn op het terras voor mijn hotel. Ondertussen zag ik steeds vaker mensen, mannen vooral, voorbijfietsen of in de herbergen overnachten met een schelp aan hun bagage geknoopt. Daar had je ze weer. De mensen die na een ‘levensgebeurtenis’ op zoek gingen naar zichzelf, naar innerlijk vrede. Die ‘zoektocht’ beperkte zich in de herbergen en hotelletjes maar al te vaak tot flessen rode wijn. En die zoektocht kende ik maar al te goed.

’s Avonds op mijn hotelkamer bladerde ik, een glas in de hand, in de boekjes van Sweerman. Daarin stonden plaatjes van Jacobus met een zwaard. Dat begreep ik niet. Het was toch een man van vrede? Volgens de overlevering vond er in de negende eeuw een veldslag plaats tegen de Moren waarbij een geheimzinnige ruiter te hulp schoot die de Moren doodde. Men besloot al snel dat de ruiter niemand anders was dan Sin tJacobus en men noemde hem sindsdien in Spanje de Morendoder. Ah! Dat was andere koek dan die brave praatjes van zelfinzicht en berusting. Een strijdbare heilige, daar heb je wat aan! Misschien was een pelgrimage naar Santiago nog niet zo’n slecht idee. Niet om zelfinzicht te krijgen, maar om Jacobus om wraak te vragen. Ik besloot om naar Santiago te fietsen. Jacobus is geen kwezelaar, geen slapjanus met vrome praatjes. Nee! Deze patroonheilige van soldaten, ruiters en krijgers neemt het zwaard op en doodt de onrechtvaardigen. Daar kon ik wat mee! Ik beschouwde me vanaf dat moment een echte pelgrim. Diezelfde dag belde ik met mijn Rechtsbeschermingsverzekering. Ik vroeg de verzekeraar namens mij een kort geding of rechtszaak aan te spannen tegen de voorzitter en diens hoofd P&O. Onrechtmatige daad, geen bewijzen, arglistige uitlokking, wat de advocaten ook maar zouden verzinnen; die twee Moren zouden ervan lusten. Zij namen het zwaard op en ze zouden erdoor vergaan. Ik dankte Jacobus voor de steun en het inzicht.

Ik had me wat verdiept in hoe zo’n camino eigenlijk verliep. Ik dacht dat het allemaal vanzelf ging, dat die zogenaamde berusting en dat zelfinzicht vanzelf kwamen, als je in Santiago bij de kathedraal aankwam. Als je bij de schrijn van Jacobus ging bidden of de zegen kreeg terwijl het wierrookvat door de kerk suisde. Maar nee, je moest toch iets doen. Bij het Cruz de Ferro moesten pelgrims een

steen neerleggen. Een steen die symbool moest staan voor een zonde die je ooit beging of voor een karaktereigenschap die je achter je wilde laten. De steen daar neerleggen zou je bevrijden van schuld en zonde. Twee weken later bereikte ik Oloron-Sainte-Marie, bijna op de grens met Spanje. Nu nog over de Pyreneeën en dan de laatste 900 kilometer naar Santiago. In het hotel zag ik op mijn mobiel dat er een mailbericht van mijn verzekeringsmaatschappij was binnengekomen. Veel juridische stofwolken en slagen om de arm, maar het kwam erop neer dat ze ervan overtuigd waren dat een geding of een rechtszaak geen kans van slagen zou hebben. Ik vroeg in de bar van het hotel om een fles rode wijn. Met een kater ging ik de volgende dag de Col de Somport op, klimmen naar 1600 meter onder een genadeloze zon.

Een paar dagen later kwam ik, hijgend en puffend, tussen Javier en Estella langs een kapel. Ik was toe aan een pauze, stapte af en ging naar binnen. Het was een beeldschone romaanse kapel met elegante bogen en prachtig zacht licht dat door de albasten plaatjes in de ramen viel. Ik ging op een bankje vlakbij het altaar zitten, dronk wat uit mijn bidon, deed vermoeid mijn ogen even dicht en sukkelde in slaap. Ineens stond ik weer voor de basiliek van Vézelay. Ik liep weer van het donkere voorportaal door het schip naar het koor dat leek te schitteren in zacht licht. Liep er iemand naast me? Ik voelde dat mijn hand werd geopend. Ik keek en ik zag dat ik een kleine ronde steen in mijn hand hield. Ik schrok verward wakker en keek op mijn horloge. Ik moest verder en het was al laat. In de albergue in Estella was wat te eten, brood en een paar stukken kaas, maar geen wijn. Ik voelde me redelijk fit de volgende dag. “Goed, geen rechtszaak, geen kort geding, geen wraak van Jacobus. Alleen nu nog de fietstocht naar Santiago afmaken, meer niet.” In de herberg bestelde ik die avond geen rode wijn. Een paar dagen later kwam ik langs de vervallen abdij San Anton. Er stonden nog wat zuilen die niets meer te dragen hadden, her en der afbeeldingen van heiligen. Er stond een kruis. Maar zelfs als ruïne had het complex een waardige, bijna heilige uitstraling. Het zonlicht viel op de resten van het koor. Er kwam iets van rust over mij.

De dagen daarop maakte ik flinke vorderingen. Vlak voor het Cruz de Ferro sliep ik in een mooi hotelletje. De volgende ochtend zou ik op weg gaan naar de top. “Wees verstandig en ga vroeg op pad, voor de hitte komt. Je kunt het beste in het donker vertrekken”, had de hoteleigenaar gezegd. Voor ik opstapte, raapte ik een kleine ronde steen op. De koplamp van mijn Koga schilderde een klein smal pad van licht op de weg die steil omhoog liep. Sneller dan verwacht, naderde ik het hoogste punt; daar waar het kruis staat op een hoge houten paal. De zon kwam op en ik zag hoe het kruis in het licht kwam te staan. Onder het kruis stonden wandelaars op de

grote berg van stenen, die in de loop der eeuwen door duizenden pelgrims waren achtergelaten. Toen ik dichterbij kwam, zag ik dat ze huilden, sommigen met schokkende schouders, anderen snikten en omarmden elkaar. Ik zette de Koga op de stander en nam de steen in mijn hand. Bij de berg stenen besepte/voelde ik dat ik iets moest zeggen of in ieder geval denken. Wat stelde die steen voor? Wat wilde ik kwijt? Ineens dacht ik aan de voorzitter en zijn P&O-functionaris. En ik liet de steen los. Hij viel met een ketsend geluid op de andere stenen. Er ging een rilling door me heen, alsof ik werd aangeraakt. En ik begon te huilen.

Die avond in het hotel in Pedrafita gooide ik de stripjes met Lorazepam in de prullenmand. Ik belde Hanna. "Lieverd, ik ben bijna in Santiago en dan kom ik weer naar huis, naar jou. Het is klaar." Ik hoorde nog dagenlang het geluid van de vallende steen naklinken in mijn hoofd.

Herinneringen

Saskia Nijhoff

Met lichte tegenzin trek ik mijn jas aan. Mijn man heeft kaartjes gekocht voor een recital met liederen van Jacques Brel. Ik ken ze goed en heb ze vaak, heel vaak zelfs, beluisterd. Beginnend bij 'Mijn vlakke land' door Brel zelf, samen met mijn eerste geliefde, toen de koude wind al door onze relatie woei. Van 'Liefde van later' naar 'De oudjes', gezongen door Liesbeth List. Teksten die met het vorderen van de leeftijd steeds aansprekender worden. En ook de vertolking van zijn liederen door de zangeres van vanavond hoorde ik al eerder, dus waarom opnieuw gaan luisteren? Liever was ik nu thuis bij de kachel gebleven, met een deken en een boek op de bank. We wandelen door het dorp en het is koud. Waarom de warme woonkamer verlaten op deze gure aprildag?

We zitten op de derde rij. Er zijn veel bekenden in het publiek. We groeten elkaar. De muziek begint. Al bij het eerste nummer ben ik erbij. De zangeres en begeleidende musici brengen de nummers met zoveel warmte en gevoel dat ik meteen gegrepen word. Ik heb er vaak moeite mee, luisteren naar muziek en kijken naar de uitvoerenden, alsof hun gebaren me afleiden, waardoor mijn gedachten gaan dwalen. Soms doe ik daarom mijn ogen dicht, om beter 'in de muziek' te komen. Vaak lukt het me niet om er helemaal bij te zijn en ben ik me te zeer bewust van mijn omgeving om werkelijk te kunnen genieten. Maar dit gezelschap heeft iets, het is intens, warm, origineel. Een zacht zingende viool, een subtiële piano. De nummers zijn bekend, maar de uitvoering is echt anders waardoor ik ze als nieuw ervaar.

Ik doe mijn ogen dicht. Het vierde nummer wordt ingezet zonder inleiding. De zangeres begint: 'Jojo....' Meteen word ik meegesleurd. Ik ben terug op de camino. Ik herinner me precies waar: op dat pad door het bos, richting O Cebreiro. Ik had daar mijn oortjes in en muziek aangezet. Dat deed ik vooral op moeilijkere trajecten. Door de afleiding van muziek, een podcast of luisterboek, vergat ik dat

ik ondertussen een helling moest beklimmen. Ik vergat mijn moeheid, de pijn in mijn rug of benen, de zwaarte van mijn rugzak, mijn honger, mijn dorst. Soms zocht ik een ingewikkeld interview om naar te luisteren, zodat mijn gedachten niet konden afdrijven naar hitte of kou, regen of wind. Soms koos ik juist iets lichts, iets vrolijks, of een goede beat om mijn pas wat steviger te maken, waardoor ik het laatste moeilijke uur naar mijn pleisterplaats marcheerde alsof ik de dag net fris en fruitig was begonnen. Op dat traject had ik gekozen voor een Frans repertoire. Het lied 'Jojo' beluisterde ik daar drie keer na elkaar, zo mooi vond ik het. Ik kon niet alles verstaan, maar begreep genoeg: het ging over een verloren vriend. Weemoed, eenzaamheid, verlies, gevoelens die op mijn wandeling veel bovenkwamen, zonder zwaar te worden. Ik was net met pensioen gegaan en het was precies de reden waarom ik de camino liep: een moment in mijn leven om de balans op te maken en daar horen ook dit soort emoties bij. Dit lied zal voor mij altijd verbonden blijven met de klim naar O Cebreiro: een prachtig bos, een holle weg, niemand om mij heen, alleen het groen. En Jojo, die ook mijn vriend werd.

Tijdens mijn wandeling – ik liep in drie maanden alleen van Vézelay naar Santiago – heb ik veel nieuwe herinneringen opgedaan die verbonden zijn met muziek. Doelbewust luisterde ik naar nieuwe nummers en prentte mij ze in, terwijl ik de omgeving op mij liet inwerken. Als ik nu deze muziek draai of hoor, word ik automatisch getransporteerd naar dat stuk van de weg. Een heerlijke manier om terug te keren. Ik weet precies waar ik was, toen ik naar Stromae luisterde. De beelden van die eerste stralende zonnige dag langs een rimpelloos water komen in mijn hoofd aangevlogen. De dag dat Henny Vrienten overleed, was ik in een verlaten gebied waar een enorme houtkap had plaatsgevonden en luisterde ik naar zijn sololiedjes, terwijl ik mijn lunch at zittend op een boomstam op een zonnig plekje. In het sombere la Châtre werd ik voor het eerst geraakt door Coral Reef, zachte kabbelende muziek met zang en een in het Xhosa gelezen/gereciteerd gedicht, waardoor ik werd opgetild. En met Pasen was er uiteraard de Matthäus-Passion, en speciaal het 'Erbarme dich,' omdat ik toen heimwee had naar mijn gezin en vond dat ikzelf op mijn barre pelgrimstocht wat compassie verdiende. Als ik dit lied nu hoor, moet ik terugdenken aan die eenzame ochtend, toen mijn schamele paasontbijt – met koffie, yoghurt en een zachtgekookt eitje – in mijn schoot terecht kwam door de parasol die met tafeltje en al door de wind werd omvergeblazen.

Het is niet alleen de muziek. Elk jaar in de lente voel ik een steek in mijn buik als ik het gezang van de vogeltjes het voorjaar hoor verwelkomen. Het gefluit van de koolmeesjes brengt mij ook terug naar de camino, terug naar de spanning die ik

voelde bij het begin van mijn avontuur. Het was begin april, toen ik vertrok met nog wat natte sneeuw als laatste stuiptrekking van de winter. Het vroege voorjaar dat ik aan me voorbij zag trekken – of liever, ik trok aan dat vroege voorjaar voorbij – heeft een overweldigende indruk op mij gemaakt. De sleedoorn die overal bloeide onderweg naar Vézelay en nog lang daarna, als een helderwit baken tussen het oh zo lichte groen van de uitlopende struiken en bomen, met daarboven een waterige hemel. De wilde bosanemonen waarmee de grond van het bos bezaaid was. De eindeloze koolzaadvelden die als felle gele lakens in het heuvellandschap lagen, en die ik afgelopen week terugzag in de Betuwe tussen de bloeiende fruitbomen. De pas geploegde rode en bruine grond met lekker vette en malse kluiten, klaar om bewerkt te worden. Al die voorjaarsbloemen langs de wegen. En wat later de klaprozen in Spanje die met hun tere rode bloemen het bloed leken weer te geven dat in zovele oorlogen over de Spaanse velden is gevloeid. Maar toen was het al later, was het groen al geel aan het worden, was de lente al bijna voorbij en voelde je al de hitte die alles zou verschroeien.

Het is een bekend fenomeen dat herinneringen kunnen worden opgewekt met muziek, geur, smaak. Denk aan de madeleines van Marcel Proust. En blijkbaar kun je ook herinneringen ‘planten’ door bewust te luisteren, te proeven en te ruiken, op momenten die je in je hoofd voor later wilt vastleggen. En door muziek, geluiden, smaken, geuren en belevenissen aan elkaar te koppelen. De lente, de vogels en de muziek. En daartussen: de stilte. De stilte van de velden en de bossen was essentieel om te kunnen horen. De stilte gaf ruimte en maakte dat mijn oren wijd open stonden om de geluiden uit de omgeving te kunnen ontvangen en gaf rust om mij alles te kunnen inprenten. Ongetwijfeld speelde mijn gemoedstoestand ook een rol. Op de camino – zonder andere verplichtingen, zonder ruis van de dagelijkse drukte, werk, nieuws, allerlei dingen die ‘moeten’ – kun je je veel beter bewust zijn van wat je zintuigen en je stemming met je doen. Het is nostalgie, vreugde en verdriet. Het is vreselijk en fijn tegelijk. Dit alles samen is voor mij de klank van de camino.

De camino en de jongen: hun klank & nagalm

Sjaak Toonen

Mijn moeder is overleden. Plotseling, maar rustig, zoals ze heeft geleefd. Mijn vader is er nog. Niet alleen. Met Korsakov. Op één van zijn weinige zeldzaam heldere momenten praten we over mama. En over de camino. Toen, met zijn drieën. Weemoedig kijkt hij me aan en pakt mijn hand. En als ik me niet vergis hoor ik hem iets brabbelen. “Chablis, Rioja?”

”Ik heb het nog nooit zo fijn gehad met jullie als toen op de camino”, fluister ik hem toe. Toen ik mezelf dat hoorde zeggen, wist ik het. Ik ga vanavond mijn vrouw en onze dochter voorleggen om deze zomer met ons drieën de camino te lopen. Niet als voorstel, maar als besluit. Zo voelde dat.

Toen. Ik moest mee. Op de camino. Alleen maar goed, vonden mijn ouders. Buitenlucht.

Beweging. Geen mobieltje. Natuur, sterrennachten en bergen. ‘En diepe dalen’, dacht ik. Andere mensen, met andere gewoontes en hun eigen dingetjes. Leerzaam, zeiden ze, de kennismaking met andere culturen, met kloosters, kapellen en kathedralen. ‘Boeit me niet’, dacht ik. En geen televisie. Het enige scherm dat mee mocht, was een regenscherm. En die mocht ik dragen. Trouwens, ik moest wel mee, vonden ze. Je naam! Ik heet Jacob. De camino. Daar gingen we. Ik en mijn ouders.

We begonnen in Maastricht. Goed met de trein te bereiken. Zonder overstappen. En met dalurentarief. We mochten best nog uitgekookt zijn, vond paps, we waren toch nog niet begonnen? De volgende morgen: lopen. De Maas langs. Vond papa fijn want eerlijk gezegd -dat zei hij niet hardop - was hij bang om te verdwalen. Zeker in het begin is zelfvertrouwen belangrijk. En ook de Maas ging naar Frankrijk. Mama legde me uit dat we tegen de stroom van de Maas inliepen. Nou, zo voelde dat ook! Soms smokkelden we met het pad, als paps vond dat het beter uitkwam. Na twee dagen Limburg en een stuk door België had mijn vader behoefte aan een goed bed en een goede nachtrust. “Het is nog even wennen”, zei hij, “met die zware rugzak, nieuwe wandelschoenen en dat lopen, lopen en niet verdwalen.” In Luik namen we

een hotel. Niet dat Luik op de route lag, maar met een taxi was het nog geen uur. De blaren onder de voeten van mijn moeder deden haar pijn. En de camino was per slot van rekening toch geen strafkamp? Ik deed er het zwijgen toe. Trouwens, mij hoorde je in Luik niet klagen, ik keek televisie. Met openbaar vervoer – we hoefden het geld ook niet over de balk te smijten – kwamen we aan in Namur. Alweer de Maas! Die had ik ondertussen wel gezien. In Namen deden we ons eerste culturele uitstapje en bezochten we na een flinke klim -als caminoloper nam je de kabelbaan toch niet!- het fort. Of was het een kasteel, een vesting? Boeide niet. In ieder geval genoten pa en ma van het uitzicht op de....Maas. In de verte zocht de rivier zich een weg naar ons volgende pleisterplaatsje: Dinant.

Dinant verdiende een rustdag. Anders ik wel. Paps is in zijn vrije tijd een verdienstelijk saxofoonspeler en wat wil het toeval? Adolph Sax, de uitvinder van de saxofoon, is in Dinant geboren. Een gepast eerbetoon was op zijn plaats, vond pa. Natuurlijk gingen we 's middags naar het Adolph Sax-museum en 's avonds zouden we op een saxboot (eerst verstond ik die Belg verkeerd, maar mijn ouders op een seksboot?) over de Maas varen. Of je er op voer of er langsliep, het bleef de Maas. Aan verzoeknummers deed het bandje niet, dus moest ik het doen met 'Cry me a river'. "Hoezo toeval?", dacht ik. Gelukkig waren de Belgische frieten lekker. En ik had mijn vader nog nooit met mijn moeder zien dansen. En glanzen! Eigenlijk zouden we de volgende dag verdergaan, maar mijn vader kwam er bij toeval (!) achter dat de oude abdijbrouwerij van Leffe in Dinant was gevestigd, pal naast de grote kerk. Dat mochten we toch niet laten passeren? Zelfs mijn moeder kreeg belangstelling voor de geschiedenis van de brouwerij. En ik moet toegeven, de pater, pastoor, monnik of hoe zo'n man ook mag heten, wist het mooi te vertellen. En hij wist paps te overtuigen die avond het diner in zijn gezelschap te gebruiken. Zo zaten we 's avonds met zijn vieren in de Leffebrasserie, zuur vlees, uren lang gedrenkt in Leffebier, te nuttigen. Met friet godzijdank. En als ik maar niet langs de steeds pratende monnik keek, hoefde ik die rivier niet te zien. We bleven uiteindelijk drie dagen in Dinant. Toen hadden we echt alles gezien. Ook dat fort, weer bovenop een berg, weer klimmen. En paps was weer helemaal bijgekomen van de zware maaltijd met zuur vlees en Leffe.

Verder de Maas langs liepen we Frankrijk in. Mijn moeder was verrukt: nog geen week onderweg en dit was alweer het derde land dat we aandeden! We hadden eerder ook het Drielandenpunt bezocht als extra uitstapje. Op een gegeven moment lieten we de Maas links liggen en zochten we een camping. De volgende ochtend kwamen we weer bij een rivier. "La Meuse", zei mijn moeder. Die vond ik beter klinken. Het plan van mijn vader was om via Reims (mooie kathedraal) richting

Auxerre te lopen om zo in ieder geval de Chablisstreek aan te doen. "Moet dat nou", vroeg mijn moeder. Als geen ander weet zij dat paps een grote wijnliefhebber is. "Chablis is het heilige der heiligen onder de witte wijnen, daar hoef je geen vinoloog voor te zijn", vond paps. Mijn vader had tot twee keer toe een wijncursus gevolgd. Nooit afgemaakt. Op de eerste cursus weigerde hij de wijn uit te spugen. En dat was aan het einde van de avond merkbaar, toen hij met dubbele tong de cursusleidster had voorgehouden dat "ze er geen reet verstand van had". De tweede cursus liep ook spaak. De werkgever van pa had een relatie ontdekt tussen de wijncursus en zijn verzuim. Maar Chablis deden we aan. We bezochten in de namiddag met zijn drieën een wijnhuis. En 's avonds, in zijn vrije tijd, deed paps er nog twee aan. Geweldig, die camino, vond hij de volgende morgen bij het ontbijt, brunch eigenlijk. Die wijncultuur is zo rijk! En de pelgrims wisten vroeger al goed raad met dat goddelijke vocht, o la la! Mijn moeder keek strak in de krant. En ik vroeg hoeveel dagen we nog moesten.

Door de Bourgogne trokken we naar Vézelay. Verder zouden we niet komen, deelden mijn ouders me mee. Ma had haar beide voeten aan gort gelopen en pa had erge rugpijn. Toch geen hernia? In de vroege avond bezochten we de vespers, bij wijze van bonte-avondinvulling. Zelfs ik vond het zingen en het fluitspel van de nonnen-in-het-wit prachtig in de immens grote Basiliek Sainte-Marie-Madeleine. Voor mij hoefde er geen einde aan te komen, zo mooi. Terugwandeland naar de camping: "En als we nu een paar dagen rust nemen en dan verder gaan?" Mijn vader en moeder waren met stomheid geslagen. "Ja", zei ik, "ik vind het eigenlijk steeds leuker worden. Zonder die Maas en zo". Aldus geschiedde. We gingen nog twee keer naar de vespers en toen weer op pad. En vanaf Vézelay liep ik steeds vaker op kop.

We bereikten na dagen gestaag doorlopen de Aubrac, een kale hoogvlakte in het Massif Central. Paps had uitgezien naar de Aubrac. Het was de streek van de Aligot (aardappel-kaaspuree) en de Côte de Boeuf, "die geweldig combineerden met een goed glas rode wijn". Het restaurant, midden in het desolate niets, deed alleen aan reservering en bestelling vooraf. Aan tafel liet de gastheer de Aligot van een grote pollepel op ons bord glijden en van de Côte de Boeuf sneed hij drie flinke lappen af, nam het restant, toch minstens nog anderhalf pond, weer mee naar de keuken om het warm te houden voor de tweede ronde. Mijn voornemen om vegetariër te worden moest die avond de koelkast, ja zelfs het vriesvak in. Op de camping 's avonds, terwijl mijn vader een aangebroken fles wijn soldaat maakte, kwam mijn moeder nog even bij mij in de tent om te vertellen dat zij het zo fijn met me hadden. Ze hoopte dat die lastige periode van het afgelopen jaar ten einde was.

Eerlijk vertelde ze dat zij opvoeden soms heel moeilijk vond, ook al had ze ervoor gestudeerd. Maar de studie had averechts uitgepakt. Ik: "Wat is dat, averechts?" Mama: "Nou, dat je er geen zak aan hebt". 'En', zei ze toen ze me een nachtkus gaf, "Papa vindt het erg fijn dat we zoveel tijd voor elkaar hebben." Zoiets had ze thuis nog nooit gedaan.

We moesten een beslissing nemen. We wilden alle drie in Santiago aankomen. Maar dan moesten we stukken overslaan. Dus namen we eerst de bus, toen het boemeltreintje onder de Pyreneeën door, en daarna de gewone trein langs de kust, Spanje in "Het vierde land!", riep ik nu enthousiast uit en uiteindelijk stapten we na een lange reis in Burgos uit. Vanaf daar liepen we door eindeloze vlaktes met elke dag veel tegenwind. In Léon stapten we op de bus naar Santiago. Zo liepen we het laatste stuk, waarop veel pseudo-pelgrims lopen, mis. "Als je dat stuk liep, niet veel meer dan honderd kilometer", kreeg je toch je oorkonde, wist papa te vertellen.

Santiago, de kathedraal. Het voelde alsof we het hele traject vanaf Maastricht gelopen hadden, ook al kwamen we van het busstation aanwandelen. Terwijl mijn ouders op het plein achter de kathedraal aan de bubbels zaten, mocht ik alvast een kijkje nemen. Ik glipte langs een enorme rij, die al buiten de kathedraal begon en kroop onder een afzetting door zodat ik vooraan kwam te staan. "Onthaasting is voor ouderen", vond ik. Waarvoor die mensen aan het wachten waren, wist ik eigenlijk niet. Maar het was spannend genoeg. Achter zware gordijnen liep ik door een nauw donker gangetje tot aan een trap. Ik volgde mijn voorganger en klom de trap op. Boven aangekomen keek ik tegen de ranke rug aan van... Jacobus. Zelf keek hij vanaf grote hoogte de kathedraal in. Ik legde mijn arm om zijn schouders. En hoe het kwam, weet ik niet, maar het kwam. Een vloed aan tranen. Als een donderslag bij heldere hemel. Ik liet ze op de schouders van Jacobus vallen, en ik hilde, hilde en hilde. Ik schrok niet, toen er een hand op mijn arm werd gelegd. Vast Jacobus, dacht ik. Maar het was de suppoost die Jacobus en de doorloop moest bewaken. Mijn tranen liet ik achter bij Jacobus. En gek genoeg voelde opeens mijn naam anders aan, beter en mooier. Ik haastte me naar buiten. Het leek alsof ik het spektakel 'Jacob *meets* Jacobus' uitstapte en in een andere wereld terecht kwam. Ik rende en rende om mijn vader en moeder op te halen. Santiago, we hadden het gedaan. Met ons drieën.

Ik hoor waar ik ben

Pieter-Bas de Jong

Het is vroeg en koud. Ik draai me nog een keer om. Het slaapmatje kraakt,. Mijn slaapzak draait met me mee. Het geluid van de vogels in het bos rond de verder lege camping zwelt langzaam aan. Het tentdoek houdt alleen de regen tegen. Een enkele keer denk ik een ringtone te horen, maar ik heb geen mobiele telefoon bij me. Die vogel is niet de enige die me voor de gek houdt sinds ik met mijn pelgrimstocht begonnen ben. Misschien doe ik dat zelf ook door te denken dat ik mijn dagelijkse leven op afstand kan zetten. Een leven waarin ik mezelf een beetje verloren was in het verdriet dat ik voelde om het verlies van de liefde.

Gisteren ben ik de grens overgegaan. Van het ene op het andere moment lijken mensen me niet meer te begrijpen. Mijn middelbare school Frans mag wat opgepoetst worden, want ik heb er weinig mee gedaan sinds ik het vak na drie jaar kon laten vallen in het voordeel van scheikunde. Of dat in het licht van vandaag een voordeel is, betwijfel ik. Met het atoommodel, zuren, basen en reactiesnelheid kan ik nu weinig. Al wordt mijn eigen reactiesnelheid wel eens op de proef gesteld, als ik over iets te drukke wegen loop waar vrachtverkeer me achterop komt denderen. Gelukkig brengt mijn Frans me verder dan une baguette, deux croissants en un café au lait. Vocabulaire waar de gemiddelde pelgrim prima van leven kan. En met het oplopen van de kilometers probeer ik mezelf steeds een stapje voor te zijn en vertaal ik alvast de zinnen die ik zal zeggen, in mijn hoofd: Avez-vous un tampon pour mon carnet de pèlerin? Je cherche une chambre pour la nuit. Je suis pèlerin. Ik ben een pelgrim. Als ik de avond voor Quatorze Juillet aan mag schuiven bij een lokaal dorpsfeest, verstaan ze me in ieder geval prima. Al was dat misschien onder invloed van de drankinname bij mijn gesprekspartners.

Te lang leek het alsof ik niks te zeggen had over mijn leven. Een huis, een baan, een studie, die liefde. Ik leefde in de drukte, maar hoorde daar niet. Op een onbewaakt ogenblik sprak ik dan ook de wens uit om op pelgrimstocht te gaan, op het idee gebracht door de ervaringen van een pelgrim die me voorging. 'Uit vrije wil', om

maar in termen van Jean-Paul Sartre te spreken. Volgens Sartre besta je, maar word je daarna pas gevormd door de keuzes die je maakt. Dit is die van mij: ik wilde weer leren luisteren naar mezelf en naar mijn omgeving. Precies daarom herinner ik me nog goed hoe verbaasd ik was. In een heuvelachtig en groen landschap dat langzaam ontwaakte uit de mist, met eerst alleen het geluid van mijn eigen voetstappen in het zachte zand. En dan hoor ik het, afscheurend gras? Ik kijk opzij. Achter het houten hek staan een paar koeien te grazen, dat is wat ik hoor. Ik hoor ze eten. Ik hoor koeien eten. Als ze me in de gaten krijgen, kijken ze even op om vervolgens onverstoord verder te gaan. Net als ik, nog maar net van de verbazing bekomen. Naar weer een nieuwe horizon loop ik de stramheid uit mijn benen terwijl ik probeer vrienden te worden met mijn rugzak, in ieder geval voor vandaag.

Er zijn dagen dat ik niet veel meer hoor dan een tractor, het getoeter van het witte autootje van de rijdende bakker en de muziek van de jukebox in mijn eigen hoofd. Het repertoire is niet groot, maar zonder een al te kritisch publiek kan hetzelfde plaatje luidkeels grijs gedraaid worden. Even zo vaak is er niks anders dan de wind om mijn hoofd, de regen op mijn capuchon of het gerommel van naderend onweer. En heel af en toe hoor ik de TGV door het graanlandschap razen, vaak achter een heuvel of aarden wal. Dan word ik geconfronteerd met mijn eigen traagheid door een machine die in één uur aflegt waarover ik tien dagen loop. En eigenlijk past die traagheid me, al liep ik een beetje hard van stapel. Want de snelheid van het dagelijkse leven achter me laten is ingewikkelder dan ik denk. Met de dagen lopen ook de kilometers op. Ik heb het wel in de benen, denk ik. Maar het gaat níet, ik kan niet langer. Op een drukke stadscamping met luidruchtige spelende kinderen maak ik pas op de plaats en kom ik de eerste andere pelgrim dan mezelf tegen. Met de Vlaming, die ook van huis is komen lopen, heb ik het over tegenslag, aanpassen, tempo en tijd. Het wandelen verplicht me om anders te doen dan ik deed, en zijn advies: "loop een beetje minder, dan geraakt ge er ook" neem ik ter harte. Ik heb de man daarna nooit meer gezien, toch geloof ik dat hij er echt was.

Het is lang geleden dat ik in de kerk ben geweest, behalve soms met Kerst. Maar sinds het begin van mijn pelgrimstocht kom ik er meer dan ooit. Niet om het Goddelijke te kunnen ontvangen, maar om een stempel te halen en om mezelf te kunnen horen in de stilte die daarvoor nodig is. Als ik op een houten stoeltje met krakend rieten zitting vier weken wandelen op me laat inwerken, is dat niet anders. Terwijl de mystieke zang van de broeders en zusters de in de basiliek rondkijkende toeristen tot stilte maant, kolken de emoties door mijn lijf. Ik weet niet of ik terug of vooruit moet kijken, het moet uitschreeuwen van geluk of het in

stilte moet ondergaan. Dit is hem, mijn weg. Als ik na de dienst door de broeders wordt uitgenodigd om mee te lunchen wordt er niet gesproken, en toch zegt dat alles.

De stilte klinkt me als muziek in de oren. Alleen dan ben ik één met mijn gedachten, zonder afleiding. En stilte is er genoeg in de eindeloosheid van mijn voetreis, verveling misschien ook. Het land is groot, de dagen zijn lang. Pas na honderden kilometers ritmisch getik van mijn wandelstokken kom ik andere pelgrims tegen. Volgens filosoof Kierkegaard zit juist in die momenten van verveling de mogelijkheid transparanter voor jezelf te worden om dichterbij jezelf te komen. Met mijn keuze voor het maken van een pelgrimstocht naar een heilig doel ver weg loop ik dus ook een beetje naar mezelf toe, een minstens zo Heilig doel. Tegelijk schuilt in de stilte ook mijn existentiële angst. De angst om alleen gelaten te worden, om niet van betekenis te zijn. De angst om niet het verschil te maken, al was het maar in mijn eigen leven. Toch maak ik al verschil met mijn keuze om op pad te gaan, helemaal alleen. Niemand die me aanspoort of die me helpt als het tegenzit. Geen gezelschap om de stilte mee te vullen, ik ben alleen in gesprek met mezelf. Eén keer in de vijf dagen bel ik naar huis om te laten weten waar ik ben. In ruil voor het geluid van de muntjes die ik in de telefoon werp, hoor ik de stem van mijn vader of moeder aan de andere kant. Heel even een lijntje naar huis uitwerpen om vervolgens weer alleen verder te gaan. Langs huizen met meer of minder vriendelijk blaffende honden. Door akkers en door bossen. Met het geruis van de wind door de bladeren of naalden en waar ik vogels hoor waarvan ik de naam niet ken. Maar is dat belangrijk? Luister ik om te weten of luister ik om te begrijpen?

Wanneer ik de camino nader, is de grens minder scherp. Er staat in de bergen dan wel een hek met een bordje, maar de taal gaat met me mee. Ik loop met twee vrouwen uit Nederland en één uit Finland. Onze gesprekken gaan gewoon door. Ik ben blij dat ik eindelijk samen met anderen kan lopen en ervaringen mag delen, maar toch ben ik overdonderd. Het is gedaan met de stilte en de rust. Ik ben niet meer de enige die dit onderneemt. Bovenop de berg waait de wind hard en koud, maar in de luwte van het Mariabeeld vinden we bescherming, drinken meegebrachte koffie en eten cakejes in de vorm van een Jacobsschelp.

In mijn eerste echte pelgrimsherberg wordt een taalstrijd gevoerd om eten en om een slaapplek. En ook de nacht heeft haar eigen geluid. Behoeden oordopjes mij in mijn tent soms voor teveel stilte, hier beschermen ze me tegen medepelgrims. Dat gaat er niet zachtzinnig aan toe op die camino. Klank geeft kleur, niet alleen

in gesproken woord. Maar juist in gesproken woord zit de verbinding, want als je contact kunt maken ben je nooit alleen. Met het land, de cultuur en de geschiedenis. Met de ervaringen van andere pelgrims. Met mijn verlangen naar huis. En in het verengelse Fins vind ik mijn metgezel: een dolende ziel op zoek naar betekenis. Als we na een week samenlopen afscheid moeten nemen, ga ik verder met het me aangeleerde Finse telrijm: yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi, seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen. Ik heb ermee tot tranen toe verbeterd kilometers over de hoogvlakte gemaakt. Weer met mezelf, maar toch anders. Nu ik weet dat ik verlaten kan worden, maar niet alleen hoeft te zijn.

Op de lange dagen die ik maak, zweef ik van café con leche naar cola, van bocadillo con queso naar het menú del peregrino. Over stoffige wegen met krakend grind onder mijn schoenen, langs kerken in plaatsjes waar God allang verdwenen is en met klepperende ooievaars ter verwelkoming van weer een pelgrim op zoek naar zichzelf. Maar ben ik er niet al? Begin ik niet al thuis te komen? Net als in elke pelgrimsherberg waar ik gastvrij ontvangen wordt? Aan drukke tafels met geïmproviseerde avondmaaltijden, in het Frans, Engels, Duits en Spaans. Ik zit er middenin, dag na dag. Nacht na nacht. Met het naderen van het rumoer van de stad weet ook ik dat het einde eraan komt. De zware kerkklokken, het geraas van het zwaaiende wierookvat, de echo's van vreugde in de straten. Is het zo dat het bereiken van het Heilige doel klinkt? En als ik een paar dagen later het ruisen van de zee hoor, ben ik op het keerpunt van mijn reis. De plek van waaruit ik weer over een grens ga, op zoek naar een begin. Met een even bitterzoet afscheid van het vertrouwde als toen ik drie maanden geleden begon. Wanneer familie, vrienden, collega's mij soms ook niet lijken te begrijpen. "De camino doet wat met je". "Maar wat doet 'ie dan?" Dat proberen uit te leggen is lastig, want om elkaar te kunnen verstaan is het fijn als je hetzelfde hoort. Dan is het niet alleen de toon die de muziek maakt, maar de muziek moet ook van betekenis zijn.

Wat ik toen nog niet wist, is dat het pelgrimeren mij die betekenis geeft. Dat ik het steeds weer opzoek, die stilte en het alleen-zijn, plannen maken en weer terugkeren. Om vrienden te blijven met mezelf, thuis en onderweg. Want alleen als ik goed ben voor mezelf, kan ik goed zijn voor een ander. Dat resoneert, hier hoor ik thuis.

De klank van de camino.

Anne-Mieke van de Burgt-Bekkers

Het klopt, tingelt, klinkt.....soms zacht, soms hard.
Wat is dat toch?

Dat “geluid” dat ik zo vaak bij mezelf hoor?

Een bijzondere klank.....het klopt, tingelt, klinkt....soms zacht, soms hard.

Ik voel het trillen....ik weet niet waar het vandaan komt.

Mijn hart raakt telkens een beetje van slag.

Hoe komt dat toch? En wie “hoor” ik toch steeds? Hoor ik ook een naam?

Heel zacht een naam in het puntje van mijn hart?

Wie is dat? Wie klopt daar aan mijn hart? Het roept een naam.... heel zacht.

Haar naam is zó mooi van klank en steeds vaker komt zij mij voorbij.

Een bijzondere klank.....het klopt, tingelt, klinkt soms zacht, soms hard. Of....raakt iets mijn hart?

Jaren gaan voorbij en soms laat die bijzondere klank zich horen aan mij.

Ik luister soms, vaak ook niet....waar komt die klank vandaan? Is dat mij? Wie is mij? Dat is mij....wie is mij? Soms klinkt er een klank daartussen....

Die fluistert dan: luister ....heel zacht....luister.....naar mij.

Daar is de klank weer...het klopt, tingelt, klinkt....soms zacht, soms hard.

Onderweg naar Santiago.... hoor ik de klank steeds meer.... komt die mooie klank steeds vaker.... voorbij....voorbij mij....

Tot niet meer voorbij.....de klank blijft....bij mij....die klank is mij?. Luister naar mij.....mijn hart raakt vervoert....steeds dieper in mij....

steeds meer hoor ik die zachte klank in mij.

Elke stap meer, elk moment meer. Ze roept niet, ze schreeuwt niet.... ze klopt....

heel zacht steeds zachter.....met een aaibare zachtheid.... klopt ze aan mijn hart.

Die zachtheid gaat niet meer weg....ze blijft steeds vaker.... ze loopt met mij mee... ze is mij en ik weet....die klank zit in mij!

Tijdens mijn camino...op mijn pad...op mijn reis...

gaat die klank steeds meer met mij mee.... op weg naar....ja op weg naar.... Ik loop met rugzak en wandelschoen, omhoog, omlaag, ik twijfel....

Hoor ik de klank nog?

Er lopen tranen.... het is voelen....die tranen.....die lopen ook De tranen lopen.....
over mijn wangen vanuit het diepste van mijn hart... Durf ik te blijven luisteren
naar die lieflijke zachte klank?

Ze is er... in mij....ik geef me over.... ik zet door....om te luisteren naar.... de klank in
mij!

Ik luister naar mij....die tingelt, klinkt.....steeds zachter.... steeds duidelijker in mij.
Op weg naar mij...stap voor stap, dag voor dag, bed voor bed.... steeds meer mij op
mijn pad.

Om mij heen, onderweg in de natuur, bij het klimmen, dalen, lopen, rusten, in het
pad, in de vogels en bloemen....in de mens die mij ontmoet! En ik....ik ontmoet
mij.....die zachtheid in mij....die klopt, tingelt, klinkt.

In lettergrepen hoor ik het heel zacht, maar duidelijker hoorbaar An ne mie ke Als
een zangregel zoals de vogels zingen.

Dat onderste puntje in mij, daar komt het vandaan!

Het onderste diepe hartpuntje.... Er is geen mooiere klank besef ik!

Het is mij.....diep van binnen en die mag openbloeien....

ik heb de klank in mij omarmt....die tingelt en klinkt zo lieflijk en mooi!

Aan het einde van mijn pelgrimsreis...

zit ik met mij...diep in mij op het plein van Santiago en de klank van de camino....

Ja, die klank...

at ben ikzelf!

Mijn klank van de camino

Gerda de Wijk

De camino heeft een eigen klank. Niet alleen het knarsen van grind onder wandelschoenen of het ritmische tikken van wandelstokken op asfalt. Nee, de camino klinkt ook als het geritsel van (te) volle rugzakken, het onhandige rinkelen van zogenaamd onmisbare spullen en — als je geluk hebt — het onverwachte lachen van twee vrouwen die elkaar net hebben ontmoet, zonder te weten dat ze op het punt staan elkaars leven binnen te wandelen.

In september 2022 liep ik de camino van Porto naar Santiago de Compostela. Alleen, maar niet zonder bagage. Niet alleen letterlijk — die rugzak was zeker drie kilo te zwaar — maar vooral figuurlijk. Op jonge leeftijd werd ik weduwe, met een jong kind aan mijn hand en een toekomst die plots herschreven werd, zonder inspraak. Jarenlang liep ik vooral vooruit, niet achterom. Tot mijn zoon ineens stevig op eigen benen stond en ik mezelf de vraag stelde: “wat nu?” Het antwoord lag niet in therapie, maar op een camino die mij riep door Portugal en Spanje. Ik had nooit gedacht dat ik het zou kunnen. Niet fysiek, want mijn knieën hebben een geschiedenis, en zeker niet mentaal. Maar elke stap voelde als een overwinning. Niet tegen iets, maar vóór mezelf. De camino werd een overgang, een brug tussen wie ik was en wie ik mocht worden.

Op een vroege ochtend in Arcade stond ik me wandelklaar te maken. Rugzak herindelen, alsof hij zich ’s nachts expres rommeliger had gemaakt, sjaaltje om, zonnebrand op (je weet maar nooit). Een paar meter verderop voerde een andere vrouw exact hetzelfde ritueel uit, inclusief het zuchtje dat onlosmakelijk hoort bij het optillen van een te zware rugzak.

We knikten. Pelgrims knikken. Een universeel gebaar voor: ik zie jou, ik zie je rugzak, en ja die van mij is ook te zwaar. “Waar kom je vandaan?” vroeg ze. “Porto.” “Ja, ik ook.” En zo begon het. Zoals het altijd begint: waar kom je vandaan, waar ben je gestart, hoe ver loop je vandaag? Niets bijzonders, tot het dat ineens wél werd. “Zullen we maar gaan lopen?” zei een van ons. “Ja, we zien wel,” zei de ander.

Ze heette Alice, kwam van een ander werelddeel en was ongeveer tien jaar jonger dan ik. Binnen een uur liepen onze passen in hetzelfde ritme en onze gesprekken in hetzelfde tempo: soms diep, soms heerlijk oppervlakkig. En toen viel, ergens onderweg en bijna terloops, hét woord: weduwe. Ook zij. Ook jong. Ook met jonge kinderen. Hoe langer we met elkaar praatten, hoe meer parallellen opdoken. Alsof we per ongeluk elkaars levenssamenvatting hadden gekregen. Maar bovenal was er herkenning. Zacht. Troostrijk. En ja, ook humor. Want wie verlies kent, weet dat lachen soms het enige is wat overeind houdt. Hard lachen. Soms om dingen die eigenlijk niet grappig zijn, maar het juist daardoor wél worden. We liepen die hele dag samen. De gesprekken gingen net zo moeiteloos als de kilometers, en dat zegt wat, want sommige kilometers waren allesbehalve moeiteloos. Aan het eind van de dag kwam het onvermijdelijke: afscheid. Alice bleef in Pontevedra. Ik liep door naar Combarro. Ik om de berg. Zij over de berg. “We gaan elkaar terugzien in Santiago,” zei ze stellig. “Ja,” zei ik. “En we gaan samen naar de pelgrimsmis.”

En daar stonden we. In Santiago. Tussen tranen, omhelzingen, backpackersarmen en selfies met de kathedraal op de achtergrond. En alsof de camino nog even wilde bevestigen dat dit geen toeval was, zwaaide de botafumeiro. Het enorme wierookvat vloog door de kerk alsof het wilde zeggen: “Kijk eens hoe bijzonder dit moment is”. Ik keek Alice aan. Zij keek mij aan.

Kippenvel. Tranen. Lach. Geen afscheid. Een begin. Een vriendschap die voelt alsof ze al jaren bestaat. Zo eentje waarbij je in korte tijd meer deelt dan soms in een heel leven met anderen. Waarbij een half woord genoeg is.

In 2024 maakten we samen de camino “af”: van Santiago naar Finisterra en Muxía. Het einde van de wereld, zeggen ze. Maar voor ons voelde het als een nieuw begin. We ontdekten dat we in nog meer op elkaar leken. Hard bevochten optimisme. Het besef hoe kostbaar tijd is. Bewust genieten. Een wijntje en kaas op het strand? Uiteraard. Slappe lach om niets? Check. Een traan? Ook die hoort erbij. Door ziekte en verlies zijn we sterker geworden. Niet omdat we dat zo graag wilden, maar omdat we moesten. En nu lopen we hier. Twee weduwes. Twee rugzakken. Eén houding: we doen dit gewoon. De camino zwijgt ook, als je goed luistert. En in die stilte hoorden we onze eigen kracht. Aan de buitenkant zie je twee vrouwen die gezellig samenlopen. Maar net als in het echte leven, zie je alleen de buitenkant. Je weet niet wat iemand met zich meedraagt: verdriet, kracht, liefde, herinneringen, en altijd minstens één ding waarvan je denkt: waarom sleep ik dit eigenlijk al dagen mee? Onderweg waren er talloze ontmoetingen. Mensen die even meeliepen en hun verhaal deelden. Elk geluid, elke stem, elke voetstap voegde iets toe aan de klank van de camino. Soms denk ik: als één van ons die ochtend vijf minuten

eerder of later was opgestaan, hadden we elkaar gemist. Geen gesprek. Geen vriendschap. Geen tweede camino samen. Dat kun je niet plannen. Dat gebeurt gewoon.

De camino geeft. Soms blaren. Soms wierook. En soms, als je ongelooflijk veel geluk hebt een vriendin voor het leven. Sindsdien heeft de klank van de camino voor mij een extra laag gekregen. Hij kreeg een echo.

Tussen Rabanal del Camino en Ponferrada kreeg de tijd een andere gestalte.

Jean Paul Gebben

Tot die dag had de camino zich voor mij laten begrijpen in de vertrouwde termen van afstand, etappes, hoogteprofielen en aankomstplaatsen. Er waren dagen geweest van open velden, van paden die zich gewillig lieten lopen, van dorpen die als vanzelf opdoken aan de horizon. Zelfs de vermoeidheid had nog iets ordelijks gehad: het hoorde erbij, het gaf kleur aan de onderneming, het was de prijs van de voortgang. Maar op de etappe van Rabanal del Camino naar Ponferrada veranderde de aard van het lopen. Daar werd wandelen meer een onderhandeling met de zwaartekracht dan een verplaatsing in de ruimte.

Het is de afdaling die mij is bijgebleven. Niet zomaar een afdaling, maar een lang, stenig, grillig en moeilijk begaanbaar traject dat een zwaar beroep deed op mijn benen. Het pad leek soms eerder een verzameling losse besluiten van de natuur dan een route voor pelgrims. Grote stenen, kleine stenen, schuin liggende platen, losliggende keien, onverwachte kuilen, stukken waarop de voet houvast leek te vinden om datzelfde houvast een fractie later alweer te verliezen. De helling dwong het lichaam voortdurend naar voren. Mijn knieën moesten opvangen wat mijn rug niet kon dragen. Mijn bovenbenen protesteerden. Mijn enkels werden op de proef gesteld. En het was niet een kort moment van ongemak, geen venijnige passage waar men zich even doorheen werkt. Nee, het hield aan. Bijna voortdurend ging het stevig naar beneden, alsof de berg niet alleen mijn richting wilde bepalen, maar ook mijn aandacht. Want op zo'n pad kan men zich geen achteloosheid permitteren. Op een vlakke weg mag de geest afdwalen. Dan kan hij terugkijken, vooruitdenken, zich verliezen in herinneringen of plannen, zonder dat het lichaam onmiddellijk in opstand komt. Maar op deze afdaling mocht ik me geen seconde verliezen in iets dat niet onder mijn voeten lag. Iedere stap moest bewust gezet worden. Niet enigszins bewust, niet in algemene zin, maar scherp, precies, lichamelijk

bewust. Waar zet ik mijn linkervoet neer? Draagt die steen? Schuift hij weg? Staat mijn gewicht nog te ver naar voren? Waar komt de rechtervoet? Hoe hou ik mijn evenwicht? Wat doet mijn enkel? Wat doet mijn knie? Hier was onoplettendheid geen theoretisch risico, maar een concrete dreiging. Wie daar niet in het hier en nu is, komt ten val. En als men pech heeft, raakt de voet tussen de stenen, slaat de enkel om en eindigt een pelgrimstocht abrupt in blessure, pijn en afhankelijkheid. Juist op dat stuk van de camino kwam Aristoteles in mij op. Ik beweer niet dat hij het precies zo heeft gezegd. Sterker nog, ik weet dat de formulering die zich toen in mijn hoofd aandienende geen keurig geannoteerd citaat uit zijn werk is. Maar soms is een gedachte waarachtig, nog vóór zij filologisch verantwoord is. Wat op dat moment plots in mij opkwam, was deze gedachte: “Het heden is niet meer dan de overgang van het verleden naar de toekomst. Het verleden bestaat niet; het heeft wel bestaan, maar bestaat niet meer. De toekomst bestaat ook niet; zij zal wel bestaan, maar bestaat nu nog niet. Het heden is dus niet meer dan de overgang tussen iets wat niet bestaat en iets wat niet bestaat.” Op papier heeft zo’n gedachte iets duizelingwekkends. Zij lijkt bijna te luchtig om het gewicht van het bestaan te kunnen dragen. Hoe kan een mens leven in iets dat nauwelijks meer is dan een overgang? Hoe kan hij betekenis hechten aan een moment dat, zodra het benoemd is, alweer tot het verleden behoort? Het is een gedachte die aan de rand van het abstracte balanceert. Maar op de afdaling van Rabanal naar Ponferrada kreeg zij voor mij een onverwachte lichamelijke waarheid. Want daar merkte ik dat het verleden inderdaad niet bestond, althans niet op een manier die mij hielp. De stappen die ik al gezet had, waren gezet. Zij hadden bestaan, maar bestonden niet meer. Ik kon ze niet terughalen, niet verbeteren, niet veiliger plaatsen. Zij leefden alleen nog voort als herinnering, en een herinnering heeft vele verdiensten, maar zij vangt geen misstap op. En de toekomst bestond evenmin. De stappen die nog komen zouden, bestonden nog niet. Ik kon mij er een voorstelling van maken, maar die voorstelling bracht mijn voet niet veilig op de grond. Integendeel, hoe meer ik vooruitdacht, hoe onzekerder mijn tred werd. Zodra ik drie stappen vooruit wilde zijn, verloor ik de ene stap die werkelijk van mij was.

Dat was misschien wel het scherpste inzicht van die afdaling: niet dat verleden en toekomst onbelangrijk zijn, maar dat zij op sommige momenten eenvoudigweg geen toegang hebben tot de werkelijkheid waarin men zich bevindt. Er zijn omstandigheden waarin alleen het heden gezag heeft. Niet als verheven mystieke categorie, niet als modieuze levenswijsheid, maar als noodzakelijke voorwaarde om overeind te blijven. Ik merkte het telkens weer. Zodra ik dacht aan de honderden kilometers die ik al had afgelegd, verslapte mijn aandacht. Dan voelde ik de vermoeidheid van al die dagen zich als een zwaar kleed om mijn schouders leggen. En zodra ik dacht aan de honderden kilometers die nog voor mij lagen,

werd het pad ineens groter dan ikzelf. Dan veranderde een concrete stap in een ontmoedigend verhaal over afstand, duur en inspanning. Beide bewegingen van de geest — achterom en vooruit — waren verleidelijk, maar op dat pad onbruikbaar. Het verleden maakte mij zwaar. De toekomst maakte mij onzeker. Alleen het heden hield mij overeind. Dat heden bleek echter een vreemde soort ruimte te zijn. Geen brede kamer waarin een mens zich behaaglijk kan installeren, maar een smalle richel waarop men alleen kan blijven staan door voortdurend alert te zijn. Het was inderdaad niet meer dan de overgang van het verleden naar de toekomst, maar juist daarom vroeg het om volledige aanwezigheid. Misschien is dat wel de paradox: het heden lijkt filosofisch bijna niets, maar existentieel is het alles. Het is vluchtig, maar beslissend. Het duurt nauwelijks, maar in dat nauwelijks kan men vallen of blijven staan. Men kan zich bezeren of behouden. Men kan verstrooid zijn of wakker.

Ik begon de afdaling daarom bijna stap voor stap te leven. Niet als een man met een route, maar als een lichaam dat zich door een reeks ogenblikken heen moest werken. Deze steen. Nu gewicht verplaatsen. Nu de stok plaatsen. Nu de schouders ontspannen. Nu niet naar beneden jagen, omdat de helling dat verlangt. Nu niet denken aan straks. Nu niet terugdenken aan daarnet. Op zulke momenten wordt een mens teruggebracht tot een eenvoud die niet armoedig is, maar zuiver. Alles wat overbodig is, valt weg. Er blijft slechts over wat nodig is om de volgende stap mogelijk te maken. En daarin school voor mij ineens de pregnantie van die aan Aristoteles ontleende gedachte. Het heden is de overgang tussen iets wat niet bestaat en iets wat niet bestaat. Dat klinkt bijna nihilistisch, alsof men concludeert dat ook het heden dus nauwelijks werkelijk is. Maar op dat bergpad ervoer ik het omgekeerde. Juist omdat verleden en toekomst daar geen vaste verblijfplaats hadden, werd het heden des te dringender. Het was het enige domein waarin handelen mogelijk was. Niet denken, niet herinneren, niet verwachten, maar handelen: een voet neerzetten, evenwicht houden, doorgaan. Het heden mocht dan filosofisch klein lijken, het was praktisch almachtig.

Wellicht is het dat ook wat een pelgrimstocht met een mens doet. Zij maakt zichtbaar hoe vaak men elders leeft dan waar men is. Wij bewonen doorgaans tegelijk ons verleden, onze zorgen, onze voornemens, onze verwachtingen, onze spijt en onze ijdelheid. Wij slepen mee wat al geweest is en wat nog komen moet. Dat gaat meestal goed, omdat het leven ons daarin ruimhartig tegemoetkomt. De meeste dagen zijn breed genoeg om half in gisteren en half in morgen te verkeren. Maar een moeilijke afdaling is onverbiddelijker. Zij trekt een streep door al die innerlijke dubbelboekhouding. Misschien verklaart dat ook waarom sommige inzichten niet achter een bureau geboren worden, maar onderweg. Niet uit rust, maar uit noodzaak. Niet in het comfort van overzicht, maar in de onrust van

een lichaam dat zich staande moet houden. Daar, tussen Rabanal del Camino en Ponferrada, kreeg ik de indruk dat denken en lopen elkaar even ontmoetten. Geen groot filosofisch systeem, geen afgeronde theorie, maar een helder besef: wie veilig wil afdalen, moet het heden niet bewonderen, maar bewonen. En toen kwam bijna vanzelf de licht ironische vraag in mij op: zou Aristoteles zelf tot dit inzicht zijn gekomen toen hij, 2400 jaar geleden, een Grieks equivalent van de camino liep? Ik zag hem voor mij, niet als marmeren buste of als docent op sandalen in een fresco, maar als een wandelaar op een stenig pad. Ook hij met vermoeide benen. Ook hij even volledig afhankelijk van de plaatsing van zijn voeten. Ook hij gedwongen te erkennen dat de tijd zich niet alleen laat denken, maar soms vooral laat belopen. Waarschijnlijk is het romantische onzin. Aristoteles zal zijn beschouwingen over de tijd niet hebben ontwikkeld omdat hij ergens in Hellas vreesde zijn enkel te breken. Maar toch houd ik van die gedachte. Zij haalt de filosoof uit de bibliotheek en zet hem op de weg, waar begrippen weer gewicht krijgen. Misschien heeft iedere goede gedachte ooit zo'n lichamelijke oorsprong gehad: een ervaring van grens, van noodzaak, van oplettendheid. Wat ik in elk geval weet, is dat die afdaling mij iets heeft geleerd wat geen boek op dezelfde manier had kunnen overbrengen. Namelijk dat het heden, hoe vluchtig en dun het filosofisch ook mag lijken, de enige plaats is waar een mens werkelijk leeft. Het verleden heeft bestaan, maar bestaat nu niet. De toekomst zal bestaan, maar bestaat nu niet. En het heden is inderdaad niet meer dan de overgang daartussen. Maar juist in die overgang speelt zich alles af wat ertoe doet: aandacht, voorzichtigheid, keuze, beweging, val of behoud. Soms is wijsheid niet meer dan dat. Geen stelsel. Geen leer. Geen monument van begrippen. Alleen het besef dat men, om niet te vallen, geheel aanwezig moet zijn in wat nauwelijks langer duurt dan een enkele stap.

Kan ik het alleen?

Elma Strijker

In de nacht, die vraag: kan ik het alleen? In de sportschool, op de fiets onderweg naar het werk, lopend door de supermarkt: kan ik het alleen? En vooral als ze bij Frida thuis is, en op haar baby past. Ze leest erover in tijdschriften, in een boek, op het internet. Ze noteert wat ze wil onthouden. Een antwoord vindt ze niet. Hoe zou dat ook kunnen? Kan ik het alleen? Een keer begint ze er over met Frida, als ze op een dag haar kinderen opvangt. Denk jij dat ik het kan? In m'n eentje? Frida reageert geschrokken: "Dat wordt afzien. Hoe wil je dat combineren met je baan? Hoe kom je de nachten door, veel te zwaar toch? Beter met z'n tweeën toch?" "Tja, maar hoe kom ik aan een metgezel, iemand die dit samen met mij wil aangaan?" Die zoekt ze al een tijdje, dat lijkt niet te lukken. Kan ik het alleen? "Kind, waar begin je aan", zegt haar moeder. "Gewoon doen", vindt haar vader. Te kort door de bocht, allebei. Ik heb tijd nodig om na te denken, besluit ze. Zonder afleiding. Kan ik het alleen?

Thuis zoekt ze in de bergruimte haar oude rugzak, sandalen, waterfles. Ze installeert een app en regelt een paspoort. Ze praat met haar baas. Ze boekt een ticket En op een mooie middag in april stapt ze uit op een stoffig busstation in Noord-Spanje. Met het boekje in de hand zoekt ze door de nauwe straatjes van het stadje de weg naar de eerste herberg. Een stijging leidt haar naar een klooster. De zware houten deur is dicht, maar als ze aanbelt doet een non in habijt open. Op een bank tegen de muur zitten vermoeide pelgrims, overal staan rugzakken, loopstokken, bergschoenen. Het is er koud. De non schrijft haar in, zet stempels, geeft haar een lakenpakket en wijst haar een stapelbed driehoog. Boven iedereen maakt ze haar slaapplek klaar.

Het gebeurt als ze naar beneden klautert. Een verkeerde stap en ze komt hard neer op de grond met haar schouder tegen het bed. De pijn schiet door haar heen en beneemt haar de adem. Ze blijft liggen, weet even niet waar ze het zoeken moet. Een man en een vrouw buigen zich over haar heen. "Gaat het, kun je opstaan?" klinkt het in het Frans en het Spaans. Ze helpen haar overeind. Dat lukt. De pijn bijt in haar linkerschouder en in haar nek. Ze weet haar tranen binnen te houden,

terwijl de man haar op een stoel helpt en de vrouw haar een kop thee in de handen geeft. Een andere pelgrim besluit haar bed af te halen en naar beneden te verhuizen, terwijl hij zijn eigen spullen hoog legt. Weer iemand anders komt met paracetamol. Gracias”, blijft ze zeggen, “thanks, merci.” Ze komt een beetje bij, maar de pijn blijft.

Ze weet niet beter dan naar bed te gaan. Worstelend de nacht door, niet wetende hoe te liggen. Piekerend: wat betekent dit voor de tocht? Zal de pijn zakken, kan mijn lijf deze uitdaging nog aan? Of moet ik met hangende pootjes terug naar huis? Haar vraag is weg uit haar hoofd. De ochtend komt traag met licht achter de luiken, wekkers van pelgrims, mensen die opstaan en zich stil aankleden. Iemand brengt haar koffie en een broodje. Ik kan lopen, merkt ze opgelucht. Maar de bagage? Ze krijgt hulp, maar als iemand haar vrachtje op de rug wil hijsen merkt ze dat dat onmogelijk is, de pijn is te heftig. Naar een arts? Ziekenhuis? Een röntgenfoto? Ze wil niet. ? Ik loop het eruit”, zegt ze, “ik kan me best bewegen.” Zuster Misericordia komt poolshoogte nemen. Ze gebaart dat het shirt uit mag, en bevoelt met ervaren vingers het gewricht en de bovenarm. Ze knikt geruststellend, en loopt weg om even later terug te komen met een blauwe kinderwagen. Ze legt de rugzak erin en zegt: Öoff you go.” Beduusd bekijkt ze de wagen, de zwenkwielen voor, de lichte constructie. Is dit een vingerwijzing? Nu al? Ze knikt naar de zuster, lacht, probeert en even later staat ze buiten met haar bagage, knipperend met de ogen in het vroege zonlicht. Ze kijkt het straatje in, ziet de blauwe lucht, voelt de warmte en iets lichts stijgt in haar op.

Na een uurtje is ze eraan gewend om de wagen te sturen met haar goede arm. In het stadje neemt niemand notitie van een vrouw, eind dertig, met een kinderwagen. Als ze even later op de landweg loopt kijken andere pelgrims bevreemd naar haar uitrusting, als ze die in de kinderwagen zien liggen. Een haastig groepje senioren op sandalen helpt haar een smal bergpaadje over. Twee bebaarde jongens met oordopjes tillen de wagen over een bruggetje. Alleen is ze bijna nooit. Onbekende mensen lopen een stukje mee, kijken daarna achterom of alles lukt. Grapjes over en weer, gesprekjes lang en kort leiden af van de pijn. Ze loopt niet snel, maar de tijd vliegt. Het koolzaad bloeit uitbundig, de Australische laurier geurt. Van roze bloemen maakt ze foto's, zonder te weten hoe ze heten. Een meisje dat haar inhaalt, raapt een sinaasappel op die van een boom is gevallen. Ze eten hem samen op. De wagen voelt steeds minder onwennig. Na de siësta staat ze voor een bakkerswinkel. Terwijl ze met een stokbrood naar buiten komt, loopt een pelgrim tegen haar aan. Ze kan het kreunen niet tegenhouden. “Sorry, zegt hij, “Lo

siento, ik had je niet gezien.” Hij doet zijn rugzak af en leidt haar naar een bankje. Ze gebaart naar de kinderwagen, bang dat iemand er mee vandoor gaat. Hij lijkt te schrikken, pakt hem voorzichtig vast, kijkt verbaasd en ze lachen samen om het misverstand. Als de pijn wat gezakt is, lopen ze langzaam samen verder met allebei een hand op de duwstang. Over wat ze zien, praten ze, over waar ze vandaan komen en naartoe gaan, wat ze willen doen met hun leven en wat juist niet. Hoezo moet dat alleen? Hun vragen zijn dezelfde.

Die avond komen ze aan in de volgende albergue. De daaropvolgende avond weer. Of ze samen verder gaan weet ze niet. Drie weken later, een tint donkerder, voelen haar kuitten hard. Een antwoord zoekt ze niet meer. De kinderwagen gaat mee naar huis.

Twée zachte Franse stemmen en een stille wenk

Ingrid de Bonth

Vanaf 2012 liep ik met een goede vriend mijn pelgrimstocht naar Santiago en Finisterre. In dat jaar vertrokken wij vanuit het hart van het labirint in de kathedraal van Chartres. We liepen telkens in jaaretappes en terwijl we steeds verder kwamen op ons pad, gingen ook onze levens door. Levens die ons, met de tijd, vele nieuwe mogelijkheden en zeker ook vele nieuwe uitdagingen boden. En ieder jaar was daar onze geliefde camino, waarop we alles konden laten samen komen en waarop we alles konden doorvoelen in het hier en nu, in ons binnenste, op de diepste lagen van ons hart en van onze ziel.

Maar toen kwam het jaar 2018. Terwijl de laatste maanden van 2017 voor heftige emoties hadden gezorgd door grote zorgen over onze oudste dochter en het verdriet om mijn vader die plotseling aan zijn laatste reis begon, durfden we aan het begin van 2018 heel voorzichtig weer een beetje vooruit te kijken, op zoek naar nieuwe horizons en momenten van hernieuwd licht. Totdat in maart van het nieuwe jaar, nota bene op onze trouwdag, de grond onder onze voeten werd weggeslagen. Mijn echtgenoot bleek beenmergkanker te hebben en de laatste zekerheden die we nog meenden te hebben, verdwenen om genadeloos plaats te maken voor grote vragen en diep verdriet. Maar maanden eerder hadden we al wel de voorbereidingen getroffen voor de camino-etappe van dat jaar, zoals we die steeds liepen in de periode eind april-begin mei. Ik stelde voor om dit jaar geen etappe te lopen, maar het was mijn echtgenoot die erop stond dat we wél zouden gaan. Juist nu en omwille van alles. En dus trokken we toch naar Spanje, met een rugzak die zwaarder was dan ooit.

Net voordat mijn echtgenoot de verschrikkelijke diagnose te horen kreeg, had hij – tot dan toe gedreven docent Nederlands – gesolliciteerd naar een droomfunctie: taalkundig onderzoeker. Hij kwam vlot door de diverse rondes heen. Zijn laatste gesprek vond plaats twee dagen na de onheilstijding. In een soort waas van ellende had hij namelijk besloten om toch naar het gesprek te gaan. In diezelfde waas verliep het gesprek heel goed, gevoerd als het werd in een soort parallel universum. En jawel, nog diezelfde dag werd hij gebeld met de mededeling dat men hem graag

wilde aannemen, op basis van een tijdelijk dienstverband. Dit zorgde voor een intens dilemma: een functie voor onbepaalde tijd verruilen voor een tijdelijk dienstverband in deze context leek veel te riskant. Een vast dienstverband uitonderhandelen leek in dit verband ethisch onjuist. Sowieso paste het in het ongewisse laten van zijn potentiële nieuwe werkgever over deze situatie geenszins bij hoe wij in het leven willen staan, namelijk met een open vizier. En dus nam hij contact op met een zeer bezwaard gemoed, wetende dat de mededeling die hij zou gaan doen, het einde zou betekenen van de prachtbaan die hij zich heel even had mogen dromen. Twee gigantische klappen in één week... Mijn hart brak voor hem. Maar de organisatie reageerde onverwacht: “We willen hierover nadenken, geef ons wat tijd.”

Meneertje Kever en de stem van de Franse zuster

Eind april diende zich aan en we vertrokken naar Spanje, vanaf deze etappe steevast in het gezelschap van ‘meneertje Kever’, een kleine knuffel die ik jaren eerder van mijn echtgenoot had gekregen. Vanaf nu stond meneertje Kever bij iedere stap die ik zette voor de moed, voor de volharding en voor het vertrouwen dat mijn man steeds liet zien op de lange weg die voor hem lag. Vanaf nu reisde hij via meneertje Kever mee op de helende camino.

De tocht begon en we kwamen opnieuw langs vele pleisterplaatsen met vele medepelgrims op ons pad. Op de derde dag zagen we langs de weg een kleine, onopvallende kapel liggen in de volle zon van de vroege middag. Het is voor mij steeds van veel betekenis geweest om zulke gewijde gebouwen en gebouwtjes in te gaan om daar even tot mezelf te kunnen komen. Mijn wandelvriend wist dat inmiddels als geen ander en dus spoorde hij me aan om ook nu naar binnen te gaan, terwijl hij zelf plaats nam op het kleine bankje bij de ingang. Ik liep door de deur en meteen kwam ik in een schaars verlichte ruimte waardoor mijn ogen moesten wennen aan de overgang van licht. Terwijl ik letterlijk nog met mijn ogen knipperde, stond ik meteen – en eveneens letterlijk – oog in oog met een Franse zuster die voor deze kapel zorgdroeg en die bovenal toezag op de mensen die er een bezoek aan aflegden. Plotseling keek ik in peilloos liefdevolle ogen. Ik wist niet wat ik zag, maar ik voelde het. Meteen overspoelden me alle emoties die me al die maanden om een uitweg hadden gesmeekt. Alles kwam tegelijk en ik kon alleen nog maar onbedaarlijk huilen. Daar was mijn oerverdriet en ik kon niet anders dan me eraan overgeven. Hoewel de zuster aanvankelijk schrok, koos ze ervoor om me zonder woorden te omhelzen en zo stonden we daar: twee vreemdelingen die elkaar ontmoetten in de tijd. Na een aantal minuten van eeuwigheid keek ze me opnieuw aan, hing een klein medaillon van de kapel om mijn hals en zei met een liefdevol Frans accent: “Ik wens je vele wonderen toe op de camino...” De klank van haar stem landde rechtstreeks in mijn hart.

De tijd verstreek en de wandeling van die dag naderde haar einde. In een kleine kroeg gingen we naar binnen om wat te drinken. En toen gebeurde het. Ik kreeg een app-bericht van mijn man, op zich al bijzonder in een gebied met weinig bereik. Het bericht dat hij zond, sloeg me volledig uit het veld en ik moest het een aantal maal opnieuw lezen voordat werkelijk tot me doordrong wat er eigenlijk stond. Na weken van stilte was de organisatie plotseling weer op de lijn gekomen: men wilde per se h  m als nieuwe collega, men wilde per se op h  m wachten, men wilde per se h  m alle ruimte geven voor zijn lange traject van chemo en stamceltransplantatie, men wilde per se h  m vervolgens een vaste aanstelling geven, vanaf een moment dat voor h  m goed zou zijn. Ik staarde naar de woorden. Het stond er echt. “Veel wonderen op de camino...” Sinds februari 2019 werkt hij inmiddels in zijn nieuwe functie en ik heb hem nog nooit zo gelukkig gezien in zijn werk.

Fernande spreekt

Ook in het voorjaar van 2019 liepen we een jaaretappe. Na al die jaren wisten we wel dat de camino diverse uitgesproken en onuitgesproken rituelen kent. En iedere pelgrim voegt daar zijn of haar eigen rituelen aan toe. Het onderweg zijn, met elkaar en met jezelf, leidt voor mij steeds opnieuw tot intense ervaringen: momenten van diepe ontredde  ring gaan hand in hand met ultieme schoonheidsbelevingen. Ze komen me tegemoet op mijn weg. ‘Met vuur en een hemelse handkus,’ zoals iemand me ooit eens meegaf. De kracht van de rituelen die de camino al eeuwen biedt aan hen die haar belopen, is daarbij voor mij van wezenlijk belang.

Eén van onze dagtochten op deze etappe bracht me langs het ‘Cruz de Ferro’, al heel lang een speciale plek voor pelgrims onderweg naar Santiago en ook het hoogste punt van de Camino Franc  s, gelegen op 1504 meter. De traditie wil dat je een steen meeneemt op je pad om die steen neer te leggen aan de voet van het kruis. Daarmee leg je symbolisch je zorgen of verdriet af. Ik vond die ochtend een passende steen, waarmee ik vervolgens tot aan deze bijzondere plek ben geklommen. Het was er nog rustig. Slechts een handjevol pelgrims bevond zich in de nabijheid van het kruis.

Het daadwerkelijke ritueel van het neerleggen van de steen die ik inmiddels urenlang met me had meegedragen, raakte me onverwacht diep. Ik werd er een beetje door overweldigd en moest even gaan zitten op de enorme berg stenen die in al die tijd door zoveel mensen aan de voet zijn neergelegd. Meteen kwam er een lieve en vooral ook bezorgde oudere Franse dame naar me toe, die dacht dat de grote klim me van slag had gemaakt. Ze legde een hand op m  n schouder en zei: “Ik snap het, hoor. Het is tot nu toe ook heel zwaar en moeilijk geweest. Maar hierna

wordt het allemaal makkelijker...” Door m’n tranen heen keek ik haar aan en zei: “Dat hoop ik echt...”

Halverwege de dag kwamen we elkaar nog een keer tegen. “Hoe heet je?” vroeg ze me. Ik noemde m’n naam en zij de hare, Fernande. “Het gaat beter nu, hè,” zei ze zachtjes. “Ja,” zei ik, “het gaat beter...” “Tot straks,” zei m’n tijdelijke gids en ik groette haar, lichter en heel dankbaar voor deze bijzondere ontmoeting. Ruim een week later eindigde onze jaaretappe. Ik was wat vooruitgelopen die dag en ik rustte uit in een klein café nabij een kerk, in het hart van Sarria. Nog maar net was ik gaan zitten of plotseling verscheen Fernande in de deuropening. “Mag ik bij je gaan zitten?” Mijn hart sprong op: “Heel graag! Wat fijn om jou hier weer te zien!” We spraken ruim een uur en we verstonden elkaar op de lagen die er werkelijk toe doen. Bij haar vertrek omhelsden we elkaar: “Dit is een tijdelijk afscheid – we zullen elkaar opnieuw ontmoeten,” was onze gezamenlijke conclusie. En weer landde de klank van een tedere Franse stem rechtstreeks in mijn hart. Hoe zachter de klank, des te dieper de lagen die worden beroerd. Het zal daarom zijn dat ik een gedicht dat ik onderweg schreef, laat eindigen met de stille wenk van Santiago:

De nada

Noem het maar niets
om met reuzerugzak
m’n hoofd leeg te lopen

De paden ze slingeren
De wegen ze wenden
De bankjes ze wachten

Noem het maar niets
om met flessen vol water
m’n hart te volvoeren

De velden ze wuiven
De beekjes ze stromen
De bramen ze steken

Noem het maar niets
om met passen vol stempels
m’n ziel vrij te laten

Kijk daar: Santiago wenkt stil

De tederheid van zachte stemmen en de stille wenk van Santiago: zij waren en zijn voor mij de wezenlijke klank van de camino.

Andante, sotto voce en kakofonie De soundtrack van de camino.

Ria Warmerdam

In een Spaanse refugio word ik gewekt door het gekraak van plastic zakken. Het is net vijf uur en nog donker. Lichtbundels van zaklampen schieten door de slaapzaal als balletjes in een flipperkast. De vroege pelgrims fluisteren luid. De deur van de slaapzaal gaat steeds open waardoor er keer op keer een bak licht met een paar maten conversatie de zaal in wordt gesmeten. Ik draai me om, sluit me af en val weer even in slaap. Door lawaai heen slapen is een aangeboren talent van mij. Wanneer ik rond zeven uur ontwaakt is de refugio stil en zo goed als leeg. Tijd om op te staan.

Het was me niet meegevallen, de overgang van het rustige Frankrijk naar het drukke Spanje. De eerste dagen na Saint-Jean-Pied-de-Port moest ik weer leren de ruimte te delen. De ruimte in de refugio, de ruimte op de route en de ruimte in mijn hoofd. In 1998 liep ik van Nederland naar Santiago. Semi-solo. Ik liep weliswaar het hele stuk, maar naast mij wandelde een onderbroken estafette van enthousiaste vrienden, vriendinnen en een broer. Ik was op zoek geweest naar iemand die het hele stuk mee wilde lopen, omdat ik te weinig zelfvertrouwen had om alleen te gaan. Maar dat was niet gelukt. De gemankeerde estafette werd het minstens zo aantrekkelijke alternatief. In die dagen leefden we nog grotendeels analoog. De mobiele telefoon was een zeldzaamheid. Voor internet moest je naar een bibliotheek, internetcafé of een 'early adaptor' in je kennissenkring. Na een soundscape vol gekraak, fluit- en kiestonen tijdens het inbellen via de modem kon je op Netscape wat zoeken, want Google bestond nog niet. Ik had met de estafettedeelnemers van tevoren afspraken gemaakt over de ontmoetingsplaatsen, waar ik volgens de planning ongeveer zou zijn. Een paar dagen voor hun aankomst maakten we preciezere afspraken via de telefoon. Ik belde dan met een paar Franse franken vanuit een telefooncel en de ander belde mij terug op het nummer van die telefoon. Dan stond ik zenuwachtig te wachten op het verlossende geluid van een rinkelend toestel. Verder communiceerden we per brief. Ik had een aantal postkantoren voor poste restante uitgekozen, maar vaker nog bracht de

volgende estafetteloper een stapeltje post voor me mee, samen met de routegids en de topografische kaarten voor het komende traject. Na het vrolijke weerzien met de volgende wandelaar was het lezen van die verse voorraad brieven een avondvullende bezigheid. Het genot van de berichten van vrienden en familie op al die ritselende vellen kan ik, na bijna dertig jaar, nog navoelen.

Ik kan trouwens de hele tocht van 2500 km nog navoelen. Het begin was moeizaam. De eerste medewandelaar was ik via een advertentie in de krant op het spoor gekomen. We hadden uitgebreid kennismemaakt, maar kort na vertrek bleken we toch helemaal niet bij elkaar te passen. Hoogoplopende ruzie op het Belgische asfalt. Na een ruime week ging ze naar huis. Het weer in de eerste weken werd bepaald door regen. Alleen verder sjokkend in de Ardennen, hoorde ik regelmatig de regen in de goten bergafwaarts gorgelen. Op een avond joeg zelfs natte sneeuw horizontaal langs de ramen van mijn sterloze budgethotelletje. Het was april. Ik vroeg me regelmatig af waar ik in godsnaam mee bezig was. Als ik mijn huis en baan niet had opgezegd om het geld en de tijd bij elkaar te sprokkelen, had ik het misschien wel opgegeven. Maar ook mijn kleine beetje trots hield me gaande. Mensen hadden vakantiedagen voor mij ingepland, en ik was met zoveel liefde en steun omgeven in de laatste weken voor vertrek, dat ik vond dat ik moest volhouden. In Noord-Frankrijk werd het weer eindelijk beter en brak de zon definitief door. Ook figuurlijk. Ik was in mijn ritme gekomen. Ongemerkt was ik sterker geworden en liep ik in een regelmatig tempo, steeds vaker met opgewekt gemoed, mijn dagetappes. In de muziek wordt het wandeltempo *andante* genoemd, wat zoveel als *gaand* betekent. Er kwamen toepasselijke ‘andante-liedjes’ in mijn hoofd op die zich maar moeilijk lieten verjagen.

All I want, van Joni Mitchell met de beginregels:

I am on a lonely road, and I am travelling, travelling, travelling

Looking for something what can it be?

Het eerste couplet van *Verzameling* van Herman van Veen was er nog zo een:

Een straaljager trekt een streep door de hemel

Een merel slaat alarm

Het grasveld vergeelt onder mijn handen

De mollen hebben het warm.

Ondertussen zag ik erg uit naar de komst van de eerste medewandelaar, een vriend die ik in Avallon zou ontmoeten. De tobberige eenzame momenten waren onmiddellijk voorbij. Met hem werd ik in Vézelay omvergeblazen door het koor in de Basiliek Sainte-Marie-Madeleine. Het was de eerste keer dat ik

me realiseerde dat na weken in de stilte en de buitenlucht, je oren als het ware schoongewassen worden en dat livemuziek dan extra hard binnenkomt. Met de komst van een wandelpartner werd er veel meer gepraat onderweg en verdwenen de omgevingsgeluiden naar de achtergrond. Op de solostukken was ik alleen met het andante van mijn voetstappen en de geluiden in het landschap. Bewust van het ruisen van de bomen, de vogels, het kraken van de takjes onder mijn voeten, maar ook van de tractor op het land en een langsziedende/langsscheurende TGV. Tot Le Puy-en-Velay was Frankrijk heel rustig. Er waren weinig andere pelgrims onderweg en op de solostukken had ik meer dan eens een hele gîte d'étape voor mezelf. Ondanks mijn groeiende vertrouwen, zowel in mijzelf als in de overtuiging dat alles altijd weer goed kwam, staat één beklemmende nacht mij nog helder voor de geest.

Aangekomen in een klein dorp bleek een hotelletje niet meer in functie te zijn. Bij navraag in het café werd ik naar de gendarmerie verwezen die het beheer had over de gemeentelijke daklozenopvang. Ik leerde toen dat vrijwel ieder dorp een zeer sobere overnachtingsmogelijkheid had voor zwervers en pelgrims, een sociaal overblijfsel uit vroegere tijden. In dit dorp kwam ik terecht in een betonnen vensterloze kelder onder het gemeentehuis met een krakend bed en een druppelende kraan. Die nacht heb ik met m'n aardappelschilmesje onder mijn kussen de hele nacht liggen luisteren naar de voetstappen in het grind en de dichtklappende autoportieren. Bang als ik was dat aangeschoten café-volk op het idee zou komen om die jonge vrouw alleen in de betonnen kelder wat gezelschap te bieden/houden. Maar dat angstbeeld bestond alleen in mijn hoofd. Toen ik de volgende dag de sleutel weer inleverde bij de gendarmerie en ze me vroegen hoe de nacht me bevallen was, formuleerde ik een schaapachtig bedankje omdat ik niemand voor het hoofd wilde stoten. Het is toch in de grond van de zaak een fantastische voorziening, al heb ik die op de verdere tocht met kracht vermeden.

Vanaf Le Puy-en-Velay veranderde de sfeer ingrijpend. Niet alleen begon er een naadloze reeks van medewandelaars, ook waren er meer pelgrims onderweg. Daarnaast werd het landschap dramatisch mooier (de Aubrac!) en de infrastructuur veel beter met meer accommodatie en meer horeca. Het was erg gezellig met mijn gezelschap van vriendinnen. En onderweg groeiden de ontmoetingen met andere pelgrims uit tot zo'n typisch los-vast groepje caminovrienden. We vonden elkaar steeds vaker terug aan een grote eettafel met rinkelend servies en geanimeerde gesprekken. De tocht begon op vakantie te lijken. Zelf was ik ondertussen afgetraind, gebruind en vol zelfvertrouwen. Ik betrapte me erop onversneden gelukkig te zijn. In deze zonnige sociale bubbel

doorkruisten we het zuiden van Frankrijk. Vanaf Moissac met mijn broer. Met hem spoelde ik aan in Roncesvalles na een zeer mistige etappe over de Pyreneeën. We werden overdonderd door de drukte en de barse bureaucratische afhandeling van de inschrijving, de kakofonie in de slaapzaal met stapelbedden en de volgepakte lawaaiige restaurants. In Frankrijk was de sfeer sotto voce, in Spanje werd de volumeknop plotseling opengedraaid. Het vloog ons aan, maar na verloop van tijd verzoenden we ons met de omstandigheden.

Na Pamplona ging ik weer alleen verder. Dat wil zeggen, alleen in een zich dagelijks verplaatsend dorp van vrienden en bekenden. 's Morgens wachtte ik tot de refugio leeggestroomd was, voordat ik opstond en in alle rust mijn koffie zette. Onderweg het geluid van voetstappen voor me en achter me wanneer ik niet in een intensief gesprek verwickeld was met een andere pelgrim. 's Avonds hoogtonige borreluurtjes met caminovrienden op terrassen. Op de bloedhete Meseta (die door heel wat mensen werd overgeslagen) was het opeens weer doodstil en kon je de halmen van het graan horen ritselen. In de grote steden als Burgos en León bleek ik het drukke stadsverkeer zodanig ontwend te zijn dat ik het gevoel had te moeten schreeuwen om mezelf verstaanbaar te maken. Naarmate Santiago dichterbij kwam, veranderde het dorp in een reizend festival en werd ik opgeslokt door het hele sociale gebeuren. Om ruimte in mijn hoofd te bewaren voor mijn meanderende gedachten begon ik doelbewust en tactisch de grote druktes (lees Spaanse groepsreizen op de laatste 200 km) te vermijden. En ik vertrok dus zo laat mogelijk uit de refugio, na alle inpak- en ontbijthectiek, om alleen en in stilte te kunnen starten. Het duurde meestal niet langer dan een uur of twee voordat ik op bekenden stuitte die op een terrasje koffie zaten te drinken en de sociale aansluiting weer in elkaar klikte.

De aankomst in Santiago was feestelijk en ontregelend tegelijk. Ik vond het erg moeilijk om op te houden met doorlopen en tegelijkertijd was het mooi geweest. Weer thuis, na een veel te snelle treinrit, bleek de camino een levensveranderende ervaring te zijn. Niet als je er van de buitenkant naar kijkt, maar van binnen was ik erg opgeknapt. Ik had ervaren dat ik meer aankon dan ik vermoedde. Dat het dagelijkse leven vol aardige en hulpvaardige mensen zit. En dat je het meeste lijdt door het lijden dat je vreest, maar dat nimmer komt opdagen. Naar die echo van mijn camino in 1998 luister ik nog bijna iedere dag.

Valse pelgrim

Gerjo Groen

“Buen camino!” riepen de wandelaars haar toe. Er ging een schokje door haar heen. Zou ze het durven? Toen fluisterde ze terug: “Buen camino.” Maar het was alsof er opeens iets van haar afviel. Ze durfde. Ze hoorde haar eigen stem roepen twee, drie keer: “Buen camino!” Steeds harder en duidelijker. De mannen lachten vrolijk. En door haar enthousiasme riepen ze de groet terug. Als een vrolijk spel. Het oude vrouwtje met de kruiwagen vol met sinaasappelen nam de groet over. In een plotselinge, vrolijke euforie haalde ze de schelp uit haar tas en bond die duidelijk zichtbaar aan haar stuur. Het vrouwtje knikte haar vriendelijk toe en zei nog eens: “Buen camino.” Ze voelde zich uitgelaten. Ze durfde de camino te gaan!

Het begon zo. Op hun fietstochten hadden ze al behoorlijk wat delen van de camino gefietst. Vanuit Sevilla, vanuit Nederland, maar nooit waren ze afgebogen naar het hoofddoel van die paden. Naar Santiago de Compostela. Dat lag aan haar. Ze had immers geen recht op deze route. Geen zware narigheid. Niets wat ze aan de voeten van Jacobus neer wilde leggen. De protesten van Jannes dat ze wel heel erg ziek geweest was en dat het überhaupt een wonder was dat zij deze tochten met hem kon maken, deden daar niets aan af. “Dat is klaar. Daar ben ik heel dankbaar voor, maar dat hoeft ik niets meer naar Jacobus te brengen. Narigheden heb ik niet. Als ik ga, zou ik een namaakpelgrim zijn, een valse pelgrim heet dat, heb ik gelezen”. Dus meed ze de hostels om de echte pelgrims niet in de weg te lopen, liet ze zelf de schelp onderin de tas zitten en vooral, ging ze niet naar Santiago. Ook al was het één keer nog maar krap driehonderd kilometer fietsen en had ze bijna tweeduizend kilometer afgelegd om zo ver te komen. Ze kwam niet in de verleiding.

Wel was ze erg onder de indruk van de verhalen van de andere reizigers die ze onderweg op de camino tegenkwamen. Verlies en rouw hadden vele gezichten, leerde ze. Er was de vrouw die haar man verloren had na een lange tijd van mantelzorgen en nu, alleen, de tocht fietste. Het verdriet en de vermoeidheid als een halo om haar heen. De man die na een nare val een hersenbeschadiging

had en nu moeizaam lopend, maar hardnekkig volhoudend, zijn weg zocht naar het einddoel. Maar ook de Italiaan die droevig was, omdat hij zijn moedertaal niet mocht spreken in zijn jeugd, nadat het vroegere Oostenrijkse grondgebied door Italië geannexeerd was. Zijn moeder was onderwijzeres. Oefende toch het Oostenrijkse dialect met de dorpskinderen en werd voor straf naar Calabrië gedeporteerd. Hij liep de tocht voor zijn moeder omdat zij gestorven was voor hij haar verdriet ten volle kon erkennen. De drie Schotten die elk jaar een ander gedeelte van het pad liepen, maar altijd met als einddoel het Cruz de Ferro, omdat hun vriend daar een steen neer moest leggen Een ritueel dat hem dan in elk geval weer een jaar behoedde voor de diepste depressies na een moeilijke jeugd.

Een steen hadden bijna alle pelgrims bij zich, zo leerde ze. Een steen die ze vanuit huis hadden meegenomen. Soms een kleintje, soms een echt grote die zwaar op hun draagkracht drukte. Het stond symbool voor hun eigen lasten. De steen werd neergelegd bij het Cruz de Ferro, het hoogste punt in de camino. Als je op dit punt was aangekomen, ging je Santiago halen, het was binnen bereik. Hier mocht je alvast je last achterlaten en kon je lichter van binnen en letterlijk ook van buiten je tocht vervolgen. Wat een prachtig bevrijdend ritueel! Ze had een ochtend bij die ontroerende berg gezeten. Al die pelgrims met hun lasten en moeiten, hun grote en kleine stenen die ze hier konden achterlaten. De ene haast schuw en vlug, de ander met een uitgebreid ritueel. Het was indrukwekkend, die enorme stenen berg. Onderaan langzaam weer in de aarde opgenomen, maar bovenaan steeds weer opgevuld. Een krachtige kringloop. Het sterkte haar in de overtuiging dat zij daar niet bij hoorde, niet bij die groep. Zij had geen steen, geen lijden, geen diep spirituele gedachten. Ze was blij met haar leven. Dat was heel mooi, maar daarvoor gingen mensen niet de camino, was haar idee. Dus sloegen ze af naar Portugal.

Deze keer fietsten ze vanuit Lissabon naar huis en was Santiago, op uitdrukkelijk verzoek van Jannes, wel een onderdeel van de route. De reizigers vanaf deze kant leken pragmatischer en hadden minder de gedachte dat de route logischerwijs ook ontberingen met zich meebracht. Ontberingen waren er om uit de weg te ruimen en niet om te ondergaan. De Amerikanen op hun elektrische fietsen leken in elk geval niet veel te lijden. Luid kwetterend, legden ze in de ochtend hun kilometers af om in de middag te genieten. Ze fietsten de laatste driehonderd kilometers en dat vonden ze al een hele prestatie. "Ik had ook graag de hele tocht gefietst zonder elektrische ondersteuning, net als jullie, maar ja, de vrouw staat het niet toe." Zijn gezicht verraadde opluchting, toen zijn echtgenote hem van blamage redde en op precies het goede moment ferm zei: "No way!" Wie wel huilde was een jongen met een duidelijk gemis aan conditie. Hij had de fiets op maximale ondersteuning gezet

en toen was de batterij halverwege leeg. "Dan wacht de groep niet op mij. Het is een extreem zware tocht." Hij had uit wanhoop een hostel opgezocht op het moment dat de stroom op was, dat was al na een klein aantal kilometers, begreep ze. Zijn groep wilde hem niet ophalen en dus moederde zij die avond over hem, zoals dat haar aard was. Ze zag ook veel groepen jongeren. Schoolklassen hoorde ze, die de laatste honderd kilometer liepen en zo hun certificaat verdienden. Veel kinderen liepen op crocs, sommigen zelfs op teenslippers. Het scheen ze niet te deren. Vrolijk babbelend en zorgenvrij, zo oogde het. Dat was het natuurlijk niet. Ze wist het nog goed. Geen leeftijd met zoveel onzekerheden over je uiterlijk, je plek in de groep en nog meer problemen.

Er was ook de jongen die op een onmogelijke fiets met veel te veel bagage en een hondje vanuit Nederland gefietst was. Hij was in Compostela geweest en fietste nu door naar waar, ja dat wist hij zelf niet. Heftig huilend zei hij: "Ik kom van Santiago, maar ik ga niet stoppen. Ik ga dit niet opgeven. Desnoods fiets ik door tot Afrika. Ik ben hier innerlijk zo rijk van geworden. Onbetaalbaar. Ik kan dit niet meer opgeven voor een gewoon leven." Verder zag ze niet veel tranen. Het Japanse echtpaar glimlachte dat ze 's ochtends wandelden, dan een uitstekend restaurant opzochten en vervolgens een taxi namen naar een hotel. "Wij denken dat het goed is om deze tocht in ontspanning te voltooien." De Braziliaan bood aan om adressen van heerlijke hotelletjes te delen. "Een goede keuken en zachte lakens zijn een voorwaarde voor een ontspannen geest en om optimaal van deze ervaring te genieten." Na de indruk die de pelgrims, komende vanuit Frankrijk, op haar gemaakt hadden, was dit een prachtige aanvulling. Zo kon je het dus ook bekijken. Als een bijzondere ervaring waarvoor je ruimte moest maken in je hoofd om er ten volle van te kunnen genieten. Overal hingen adressen van taxi's en busjes voor het geval dat de vermoeide reiziger niet verder kon en een gedeelte van het pad wilde afsnijden. Dit riep toch nog wel wat vragen bij haar op. Dan was het toch nep? Je ging toch niet een tocht doen om de helft af te snijden? En waar waren de religieuze of spirituele gedachten, de verwerking, het verlangen naar heling, de diepe zielsvraag, de diepe dalen? De pelgrims die ze tot nu toe hadden ontmoet, was voornamelijk een levensgenietend pragmatisch volkje. Het kon toeval zijn. Het hielp haar wel om te accepteren dat ze misschien een neppelgrim was, maar het betekende niet dat ze geen recht had op het pad en de bijzondere ervaringen die het gaf. Ze zocht opnieuw de definities van pelgrimeren op. Door wat ze daar las, werd ze even stil. Ook ervaringen maken een pelgrim las ze en nu het laatste restje aarzeling weg was, begon ze vol overtuiging aan de laatste etappe.

Morgen Santiago. En ja, ze heeft nu ook de moed om naar de mis te gaan. Waar ze wel degelijk iets aan de voeten van Jacobus heeft te leggen, realiseert ze zich. Diepe dankbaarheid. Voor haar gezin, haar herwonnen gezondheid, de kinderen die toch kwamen. Voor de troost. Voor de bijzondere ontmoetingen op de camino. ‘Dat’s Heeren zegen op u daal.’ Een mooie donkere mannenstem zingt dit lied in het latijn. Ze is in de kathedraal. De bisschoppen en nog tien andere mannen, van wie ze de functie niet kent, komen in vol ornaat binnen op de tonen van dit lied. Ze schiet vol. Het is het lied waarmee hun huwelijk werd ingezegend en dat in de kathedraal van Canterbury werd gezongen. Ook een bedevaartsoord. Ze hadden het pad na de dood van haar vader gelopen. Geen ouders meer. Toen het lied gezongen werd op een moment dat ze zo verdrietig was, beschouwde ze het als een klein lief teken van boven. Ze realiseerde zich op datzelfde moment dat er veranderingen in haar lichaam waren en dat er zich nieuw leven in haar genesteld had. Leven dat haar ouders weliswaar niet met eigen ogen konden waarnemen, maar wat wel van hen kwam. Zo voelde ze dat. Wat een lieve troost en wat een magisch moment.

Dit lied is het eerste dat ze hoort na het beëindigen van de tocht. Ze ervaart het als een groot geschenk. Door een waas van tranen ziet ze hoe de mensen aandachtig proberen mee te doen met de rituelen en liederen, hoewel velen ze wellicht niet verstaan en niet begrijpen wat er gebeurt. Maar dat geeft niet. Ze ziet dat het wierookvat gaat dalen. Ze heeft erover gelezen en dat er een donateur is die er voor wil betalen. Daar is ze normaal gesproken misschien kritisch over, maar nu vindt ze het een bijzondere ervaring: negen mannen die het vat steeds hoger zwaaien. Ze vindt het wel jammer dat het kruisteken niet in haar leven geïntegreerd is. Ze voelt soms en ook nu een lichte afgunst voor mensen die dat zo mooi op bepaalde momenten gebruiken. Ze doet er uit gewoonte niet aan mee. Hoewel, er zijn deze reis ongemerkt veel barrières geslecht realiseert ze zich. Misschien mag zij ook het kruisteken slaan. Nog wat aarzelend en fluisterend, net zoals als haar eerste “Buen camino”, slaat ze een kruis.

Worstelen met trots

Zoost van Mierlo

In De Goddelijke Komēdie beschrijft de Italiaanse dichter Dante Alighieri op doordringende wijze de ervaringen van tal van personen in het Vagevuur. Hij somt de verschillende zonden op die mensen hebben begaan. Aan de voet van de Louteringsberg – de berg die de zondaars moeten beklimmen om in de hemel te komen – bevinden zich de personen die genegen bleken tot trotsheid, de bron van alle kwaad volgens Dante.

Bij het wandelen van de camino gingen mijn gedachten regelmatig terug naar de miljoenen die mij in de loop der eeuwen waren voorgegaan. Vooral in de Middeleeuwen was het voor velen een boetetocht. Meestal had dat trouwens te maken met zonden die in de ogen van Dante futieler waren dan trots, maar dat terzijde. Het dagelijks nadenken over de door Dante beschreven zonden; trots, boosheid, lust, noem maar op, werd een gewoonte die ik me aanwendde gedurende het lopen van de camino. Overdag was ik te druk met lopen, maar 's nachts, voor het slapen gaan, liet ik de dag de revue passeren. “Waar had ik”, zo vroeg ik me af, met de zonden van Dante in het achterhoofd, “wat laks gehandeld”? Ik dacht overigens ook na over de momenten dat ik mezelf was meegevalen, want het leven is te kort om jezelf alleen maar te kastijden. Die gedachten, die innerlijke stem, is voor mij de klank van de camino. Die stem heeft me nooit verlaten. De meevallers houd ik graag voor mezelf. Ik heb er echter geen moeite mee om enkele van de meer twijfelachtige momenten met medepelgrims te delen.

Glimlachende/Giechelende meisjes in Saugues

Ik bevind me in Saugues, een dorpje niet ver van Le Puy-en-Velay. Ik ben nog wat beduusd van mijn ontmoeting met Bernildus, een negentiende-eeuwse schoolmeester die klaarblijkelijk mooie dingen voor de Franse jeugd heeft gedaan, waardoor hij heilig is verklaard. Dat is allemaal best, maar ik blijf het raar vinden om in een kerk geconfronteerd te worden met een gebalsemd lichaam. “Wat is er mis met een vingerkootje achter glas en flink wat goud en zilver”, vraag ik me af.

Terwijl ik wat loop te piekeren, hoor ik twee meisjes giechelen. Ik zie hen lopen aan de overkant van de straat. Als ze zien dat ik hen zit aan te kijken wordt hun gegiechel een hard gelach. Ze rennen weg, maar niet erg ver. Ze draaien zich om en beginnen weer te giechelen. Ineens besef ik dat ze om mij aan het lachen zijn. De ene loopt enkele stappen met rechte rug en kijkt heel trots van links naar rechts met een virtuele wandelstok in de hand. Waarna ze beiden kronkelen van het lachen. Daarna herhaalt de andere dit proces. Waarna ze weer beiden dubbel liggen van het lachen.

Ik was, zo realiseerde ik me achteraf, enigszins tevreden over mezelf, nadat ik die dag flink had doorgewandeld. Het was de eerste serieuze dag van mijn camino, van Le Puy naar Santiago de Compostela. De dag ervoor had ik iets van negen kilometer gelopen. Nu was ik tevreden met de ruim dertig kilometer die ik had afgelegd. Ik voelde me al echt een beetje de ware pelgrim. De meisjes op straat herkenden de trots waarmee ik mijn Jakobsschelp op mijn rugzak droeg, de wat extra nadrukkelijke tikken op de grond van de tak die ik als wandelstok gebruikte, maar vooral de waarschijnlijk enigszins hooghartige blik op mijn gezicht die iets zei van: jullie zijn gewoon aan het leven, ik daarentegen ben dé camino aan het lopen. De hoofdletters waren klaarblijkelijk van mijn gezicht af te lezen. Het was alsof de meisjes me een levensgrote spiegel voorhielden. Zelf had ik niet het gevoel dat ik aan het overdrijven was. De avond tevoren had ik Coquilles Saint-Jacques gegeten. Dat leek me een gepaste maaltijd aan het begin van de camino. De schelpen kreeg ik er gratis bij in de supermarkt. Na afloop maakte ik de mooiste schelp grondig schoon, boorde wat gaatjes en bevestigde de schelp aan de bovenkant van mijn rugzak. Zo hoorde dat, meende ik te weten. Op een van mijn wandelingen om te oefenen voor de echte tocht had ik een mooie tak van een kastanjeboom gevonden. De tak was niet gewoon maar recht, had een subtiele glooiing en was erg lang. Het was duidelijk een stok die niet in een winkel te koop was. De stok, zo realiseerde ik me nu, was een manier om me van andere pelgrims te onderscheiden. De meisjes voelden dit feilloos aan. Tenslotte had ik nog een hoed waar ik erg tevreden over was. Het was een soort cowboyhoed, maar van slap met boenwas ingewreven katoen. Ik was naar een schoenmaker gegaan om er een veter aan te verbinden die ik onder mijn kin kon vastknopen, zodat ie niet kon wegwaaien. Die schelp, die stok en die hoed waren het enige aparte aan mij, maar ik etaleerde het blijkbaar op een zodanige manier dat de meisjes het niet konden laten om de draak met me te steken.

Meteen herinnerde ik me ook de lunch van die dag. De vorige dag had ik mijn eerste kilometers gelopen, maar die ochtend waren er de eerste serieuze heuvels.

Ik voelde dat mijn knieën dit soort wandelingen niet gewend waren en was blij toen ik een restaurantje zag waar ik wat hoopte te eten. Het restaurant bleek eigenlijk gesloten voor een privé-bijeenkomst, maar toen ze de pelgrim in mij herkenden werd ik toch binnengelaten. Ik kreeg het bord soep waar ik om had verzocht en meer brood dan ik dacht nodig te hebben. Intussen ging de conversatie aan de grote tafel gewoon door, maar ik realiseerde me dat iedereen zo af en toe naar mij zat te kijken. Op een gegeven moment vroeg iemand waar ik vandaan kwam. Ik antwoordde: "Uit Nederland". Daarop stonden ze allemaal op en applaudisseerden ze gezamenlijk. Ik besepte ineens dat ze dachten dat ik vanuit Nederland aan was komen lopen, terwijl ik in werkelijkheid nauwelijks twintig kilometer had afgelegd. Ik schaamde me een beetje, maar liet het misverstand voor wat het was, deels omdat ik dacht dat ik ze niet bewust om de tuin had geleid. Ik wist bovendien niet hoe ik de ontstane verwarring in enkele zinnen op kon lossen. Toen ik wilde betalen, maakte de eigenaresse duidelijk dat er geen sprake was van betaling door een pelgrim. Ik voelde me nog steeds wat schuldig over het feit dat ze dachten dat ik helemaal uit Nederland was gekomen, maar mijn pogingen om iets te betalen werden niet geaccepteerd. Het was al met al geen goed begin van mijn tocht. Of misschien juist wel. Ik nam me voor om niets meer te pretenderen en als een deugdzame wandelaar door het leven te gaan. Dat bleek erg veel gevraagd.

Applaus bij het Cruz de Ferro

Hier ben ik al een heel stuk verder op weg. Santiago gloort bij wijze van spreken aan de horizon. Ik ben vanochtend laat vertrokken vanuit Astorga. Ik wilde immers eerst het Santiagomuseum zien in het voormalige bisschoppelijk paleis, vooral omdat dit een van de eerste gebouwen is van de meesterlijke Antoni Gaudi is. Het is rustig onderweg. Het miezert en het lijkt erop dat de meeste pelgrims er die dag vroeg de brui aan hebben gegeven. Tegen het einde van de middag begint het te misten. Het bevestigt het gevoel van alleen op de wereld te zijn. Ik ben echter niet de enige. Ik hoor iets bewegen aan de andere kant van de heg langs de weg. Ik steek mijn hoofd door de heg en zie een hert. Ik zie alleen het hoofd, de rest van het lichaam is in de mist bedekt. Het hert ziet ook mijn hoofd. Twee lichaamloze hoofden kijken elkaar aan. Dit duurt misschien wel een minuut. Ik kijk een seconde weg om te zien of ik mijn benen, die kramp krijgen, kan verzetten. Als ik weer opkijk is het hert weg. Ik vervolg mijn tocht, me afvragend wat het hert moet hebben gedacht van dat rare hoofd in de heg. Geleidelijk aan begint het pad te stijgen. Ik kom in de buurt van Cruz de Ferro. Het is een van de bijzonderste plekken op de hele wandeltocht. Tal van andere pelgrims hebben me onderweg al gevraagd welke steen ik op de stenberg zal achterlaten. Aanvankelijk antwoordde ik dat ik geen idee had, maar intussen ging ik op zoek naar iets

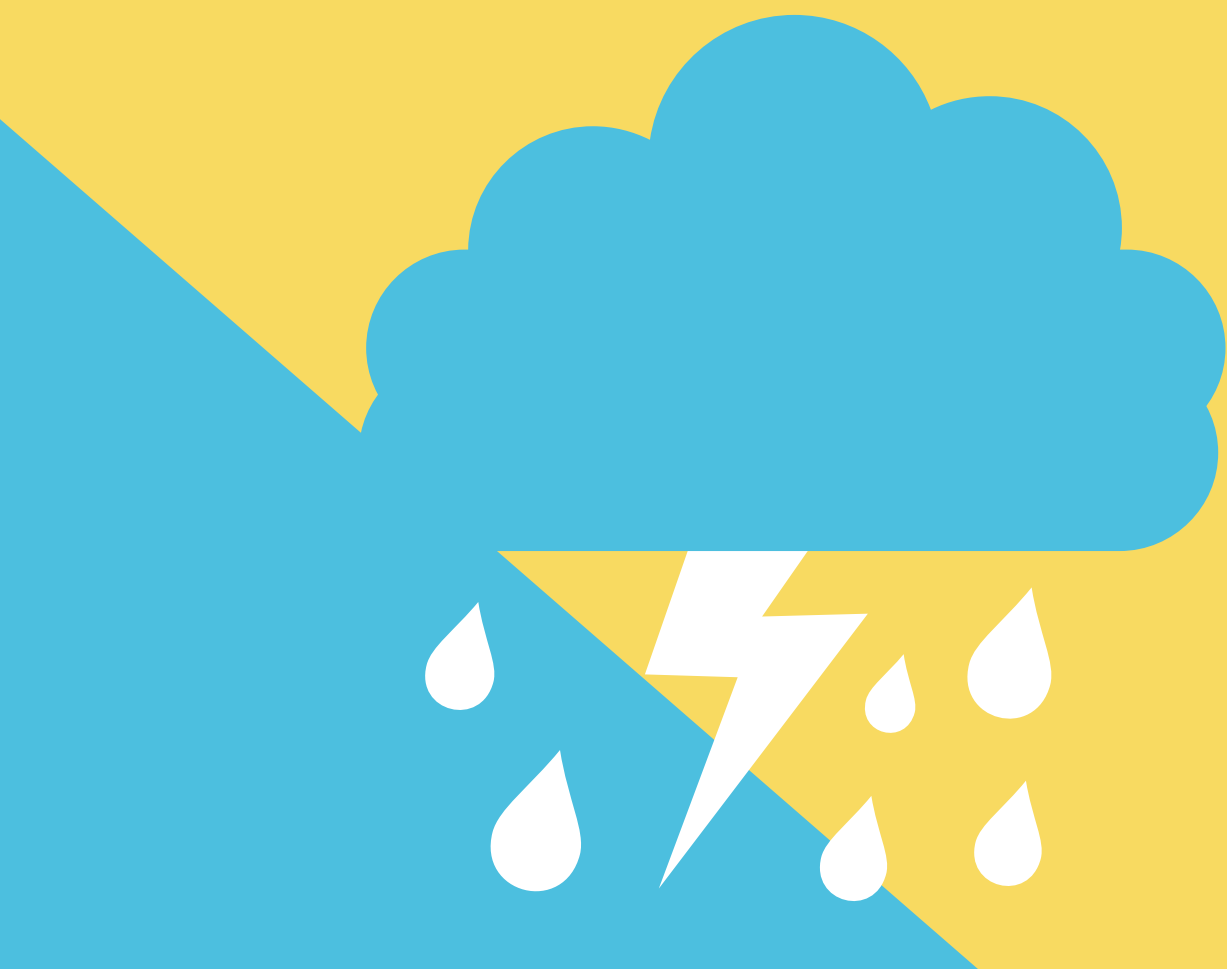
memorabels. Dat vind ik in de vorm van een stukje leisteen van een dak. Het is de favoriete steensoort waarin mijn echtgenote letters hakt, vandaar. Ik had me altijd voorgesteld dat het druk zou zijn op Cruz de Ferro. De meeste pelgrims hangen er immers enige tijd rond, zo was me verteld. Ik realiseer me echter dat het vandaag wel eens anders kan zijn. Ik ben immers al in geen uren een andere wandelaar tegengekomen.

Ik begin plezier te krijgen in de klim. Ik probeer me het gedicht 'De Gelatene' van J.C. Bloem te herinneren. Dat lukt niet helemaal. Maar ik weet nog wel de zin waar het me om gaat: 'Heen is elk verweer, als men zich op het wereldoude zeer van de miljarden voor ons gaat bezinnen.' Dat lijkt me een gepaste zin om uit te spreken als ik de steen bij het IJzeren Kruis neerleg. Ik nader de top. Ineens realiseer ik me dat ik stemmen hoor. De stemmen worden luider. Ik ben niet alleen ben op de bergtop. Een hele buslading vol Duitse toeristen is me voorgegaan. Eén van hen ontwaart me en vraagt me of ik een pelgrim ben. "Sicherlich", antwoord ik. Hij begint onmiddellijk te roepen: "Ik heb een pelgrim gevonden." Binnen een mum van tijd staan er vijftig Duitsers om me heen. Ze vragen me de oren van het hoofd. Waar ik ben begonnen met de camino, hoeveel kilometer ik vandaag heb gelopen, of ik een steen bij me heb. Ik beantwoord alle vragen braaf. Daarna vragen ze het moment te mogen filmen, waarop ik mijn steen op de stenenberg leg. Ik moet het diverse malen overdoen, maar na de derde keer zeg ik dat het mooi geweest is. Dan moet ik met iedereen op de foto. Ik begin me een hele beroemdheid te voelen. Ik kan een licht gevoel van trots niet onderdrukken. Als ik wegloop, applaudiseren de Duitsers met zijn allen. Wat verderop realiseer ik me dat de ervaring op Cruz de Ferro anders is geweest dan ik me de afgelopen uren had voorgesteld. Het had een moment van bezinning en innerlijke reflectie moeten worden. Ik erger me aan mijn eigen gevoel van trots. Ik besef dat ik vergeten ben het Bloem-fragment uit te spreken. Een gemiste kans, vertel ik mezelf. Ik haal mijn schouders op en citeer de laatste regel van het gedicht: 'Het had zoveel erger kunnen zijn.'

Zo is het. "Volgende keer beter", zegt mijn caminostem mij.

De klank van de camino

Marnix van der Lijn

De pikzwarte lucht maakt me bang. In de verte hoor ik het al donderen. Op deze eenzame open vlakte heb ik nergens beschutting en ben ik een makkelijke prooi voor de bliksem. Ik weet niet goed wat te doen. Waarom heb ik me niet beter ingelezen over hoe om te gaan met dit soort omstandigheden? Ik denk dat ik altijd de dans wel zal ontspringen, maar dat is dom. Ook mij kan een ramp overkomen. In de verte zie ik de eerste bliksemschicht. Mijn hart bonst in mijn keel. Het komt snel dichterbij. *Het is in handen van God*, flitst het door me heen. Een vreemde gedachte, want ik ben niet religieus en heb zelfs een aversie tegen godsdiensten. Veel kan ik nu niet meer doen. Als het mijn tijd is, is het mijn tijd. Alleen nog hopen dat Hij me goed gezind is. De hemel licht op. De regen klettert op het pad. Mijn schoenen soppen, mijn natte haar plakt aan mijn gezicht. Mijn angst is verdwenen. Ik laat het maar gebeuren. Als het tijd is, is het tijd. Een reeks knallen rolt door de lucht, ik voel het/ze zinderen in mijn lijf. Een vreemd gevoel van vrede maakt zich van me meester. Het is wat het is. Als het over is, dan is het over. Hoe ik me nu gelukkig kan voelen is een raadsel, maar dat is wat het is. Aan de andere kant van de heuvel zie ik ineens een klooster opdoemen. Ik dacht nog kilometers te moeten, maar het is er al. Bij de poort aangekomen, klop ik aan. Ik hoor niets. Ik klop nogmaals. Dan geschuifel aan de andere kant van de deur. Een monnik in een lange pij en op sandalen doet open. “Welkom,” zegt hij, “we hadden je al verwacht”. Pas later dringen de woorden tot me door. Ze hadden me verwacht? Ik was van plan bij de volgende herberg te gaan slapen, niet in dit klooster. Het weer besliste het alleen anders. De monnik stelt zich voor als Francisco en leidt me naar de eerste verdieping: een gezamenlijke doucheruimte en een lange galmende gang naar een sobere slaapkamer voor deze nacht. Een bed, een nachtkastje, een stoel en een crucifix boven het hoofdeinde. Deze herinnert mij aan de eerste keer dat ik in Spanje was, als jongetje van acht, zonder kennis van de Bijbel en de kruisiging van Jezus. Nadat mijn moeder me uitgelegd had wat er met Hem was gebeurd en dat Hij spijkers door handen en voeten had gekregen, kon ik toen de hele nacht niet slapen.

“De mis is om vijf uur”, deelt Francisco mee. “We verwachten je op tijd.” Hij sluit de deur. Ik blijf overdonderd achter. Geen tijd om te zeggen dat ik daar eigenlijk geen behoefte aan heb. Maar niet opkomen dagen, na deze gastvrijheid, is geen optie. Om vijf voor vijf begeef ik me door de lange gangen naar de kapel. De gebedsruimte is klein en donker, met slechts een ronde opening in het midden van het dak. De laatste zonnestralen kleuren goud op het Mariabeeld. Op haar wang een traan. In haar armen de kleine Jezus, alsof ze weet welk noodlot Hem te wachten staat. Er klinkt Gregoriaans gezang vanachter de kerkbanken. Acht monniken in lange bruine habijten komen voetje voor voetje naar voren. De stemmen galmen door de ruimte. Ik heb nog nooit zoiets gehoord. Alles klopt. De ruimte, de stemmen, de sfeer. De priester komt de kerk ingelopen. Van zijn gezicht straalt alleen maar goedheid. Dat zie je. Dat voel je. Hij gaat achter het altaar staan en kust het kruis. Hij kijkt rond in de kerk, kijkt me indringend en liefdevol aan. Verlegen sla ik mijn ogen neer. Ik voel me als atheïst betrappt. Hij glimlacht licht en knikt bemoedigend. Dan begint hij aan zijn betoog. Ik verwacht een ingewikkeld Bijbels jargon, maar niets is minder waar. Hij spreekt vol vuur, in verstaanbare taal, over de situatie in de wereld, je eigen invloedssfeer en over je eigen ik, het ego. Ik hang aan zijn lippen. Ik zou wel uren naar deze man kunnen luisteren.

Ineens valt mijn oog op een koorknaapje. Hij is stilletjes vanaf de zijkant van de kerk naar voren gelopen en knielt neer voor de priester die, even uit zijn doen, schrikt. Plots is het doodstil in de kerk. Het koor houdt zijn adem in. De gelovigen kijken gespannen naar het schouwspel. Ik begrijp niet wat er gaande is, maar voel de spanning en in één klap is me duidelijk wat oorverdovende stilte is. “Sta op, mijn jongen”, fluistert de priester. Hij frunnikt nerveus aan het touw van zijn pij. Het knaapje staat met neergeslagen ogen op. Een oude vrouw komt overeind van een kerkbank. Nog steeds is het doodstil. Met kromme rug sloft ze naar voren. Haar broze lichaam beweegt traag, maar eenmaal bij het altaar haalt ze uit en met vlakke hand slaat ze het knaapje vol in zijn gezicht. Het geluid echoot door de ruimte. De toeschouwers houden hun adem in. Zonder een woord te zeggen draait ze zich weer om en schuifelt ze terug. Het ventje geeft geen kik en blijft staren naar de grond. De priester reikt naar zijn kin en tilt zijn gezichtje op. Hij kijkt hem diep in de ogen. De jongen probeert zijn blik te ontwijken, maar wordt gedwongen de confrontatie aan te gaan. Tranen vullen zijn ogen, snikken blijven achterwege. De priester glimlacht: “Ga zitten, vriend.” Met opgeheven hoofd loopt het knulletje terug naar de kerkbanken. Een diepe adem, een zucht van verlichting.

Het orgel begint te spelen. De klanken weerkaatsen door de kerk, diep en indringend. De gelovigen staan op. Ik volg. De priester prevelt een gebed. Een kruisje sla ik niet; dat voelt schijnheilig. Als de mis afgelopen is, loopt iedereen naar buiten. Ik blijf nog even zitten, onder de indruk van wat ik gezien, gehoord

en gevoeld heb. De priester, die al naar het achterkamertje/de sacristie was vertrokken, komt zachtjes terug. Zijn voetstappen klinken gedempt op het marmer. Hij wenkt me: "Kom hier, mijn zoon." Een gevoel van warmte vult mijn lichaam. Onbewust wist ik dat ik moest blijven. Daar, in die kerk. Net zoals ik altijd wist dat ik deze camino moest lopen. Geregeld vroeg ik het me af: waarom juist deze weg, en niet een huttentocht in Tirol? Hierom: voor de ontmoeting met deze man. De priester zwijgt. Ik ook. De stilte zegt alles. Een taal die iedereen begrijpt, die boven iedere godsdienst uitstijgt. Het ontroert me, en de priester laat het evenmin onverschillig. Na enige minuten doorbreekt hij de stilte: "Ik ben Padre Antonio, maar noem me zoals je wilt, wat voor jou goed voelt. Ik zou je graag uitnodigen voor een diner met mij vanavond." "Dat neem ik heel graag aan, Padre Antonio", stamel ik. Verder kom ik niet uit mijn woorden, ik voel alleen dat dit een godsgeschenk is. Ik grinnik in mezelf: een godsgeschenk voor deze godloochenaar.

Als ik twee uur later aan tafel schuif bij Padre Antonio is het inmiddels donker. De kamer wordt slechts verlicht door kaarslicht en de huishoudster schept de soep op. Padre Antonio bedankt haar en bidt kort. "Eet smakelijk," zegt hij en hij kijkt me vermakelijk aan. Hij lijkt een binnenpretje te hebben. Ook ik begin te lachen. Dan buldert Padre Antonio het uit. Het werkt aanstekelijk, ik verslik me haast in mijn soep. De tranen van het lachen rollen over zijn wangen. "Weet je," zegt hij, "we nemen het leven gewoon veel te serieus. Dan zal je wel denken: wat doe je dan in een klooster?" Hij grinnikt nogmaals, knipoogt, slaat met zijn handen op zijn knieën, schaterlacht: "Welnee man, het is hier gewoon carnaval, iedere dag!" Ik kijk hem verbaasd aan. "Carnaval?" Hij knikt. "Ja, amigo, wat zie je?" Ik kijk naar zijn pij, naar het touw om zijn middel. "Dit," zegt hij, "is ook maar een kostuum." Hij kijkt me indringend aan. "En jij? Wat heb jij aan?" Ik wil antwoorden, wiebel met mijn tenen in mijn wandelschoenen en leg mijn hand op mijn afritsbroek, en glimlach. Ook hij grijnst. "Precies, dát." Antonio slurpt het laatste restje soep naar binnen en pakt een fles wijn vanonder de tafel. "Hier gaan we op drinken." Hij heft het glas. "Op carnaval?" vraag ik schuchter. "Is dat niet wat hypocriet?" Padre Antonio kijkt me serieus aan, knikt en zwijgt even. "Zo zou je het kunnen zien, amigo mío, mijn vader vond ooit dat ik het klooster in moest en ja, op die leeftijd volgde ik, ik had geen keus en ja, het is hier één grote verkleedpartij, maar daar draait het natuurlijk helemaal niet om. Uiteindelijk gaat het om hetzelfde: goedheid, liefde en berouw."

De stilte in de eetkamer wordt alleen doorbroken door het getik van het bestek tegen de borden. "Maar wat doe je hier dan nog, Antonio?" vraag ik na een lange stilte. "Vind je dat niet hypocriet?" "Het was mijn familie", zegt Antonio zonder spoor van bitterheid. "Zij vonden dat dit mijn pad was, en dus begon ik eraan en tja, dan zit je erin. Ik ben hier gebleven omdat ik vanuit deze plek invloed kan hebben.

Ik heb mensen onder mijn hoede die naar me luisteren. Ik wil ze geen ‘volgelingen’ noemen, dat wilde Jezus ook nooit, maar ik kan ze wel iets meegeven.” Hij pakt nog een fles wijn vanonder de tafel. “En nu gaan we proosten, buen camino, amigo, op het spel dat we spelen!” Onze glazen raken elkaar. De klank zingt nog even na. We drinken.

Penitentie op de camino

Jetty Speelma

W e lopen op de Meseta, het eerste stuk een beetje in een wandelfile wat meestal het geval is zo vlak na het verlaten van de herberg. Een groepje pubers loopt ons voorbij: "Buen camino", dán passeren we hen weer, "Buen camino!" Zo gaat het vele keren door en ik vind ze eigenlijk een irritant stelletje, terwijl ze "Buen camino" blijven roepen.

Bij een rustpauze raken we in gesprek met een van de begeleiders van het groepje. De jongens zijn jeugdige delinquenten uit Duitsland, die als straf een stuk van de camino moeten lopen. Ze lopen vaak vooruit en de begeleiders zijn daar uitermate relaxed onder. De jongens moesten hun paspoort inleveren en hebben verder geen cent op zak. Ze kunnen dus geen kant uit!

Het "Buen camino" krijgt voor mij, naarmate de kilometers onder onze voeten wegtikken, geleidelijk aan een heel andere klank. Ik begin zelfs bij elke splitsing uit te kijken of de jongetjes er wel aankomen en ga ze missen, als ik ze niet zie! Ook wij worden door hen allang herkend als medewandelaars op de camino en we maken af en toe een praatje! Ze vinden het lopen maar matig en willen eigenlijk meteen naar de zee en het strand. Helaas zijn er nog honderden kilometers te gaan, Maar een mens moet blijven hopen.

Geen idee of ze het tot de kust hebben volgehouden, maar ik heb ze allang in mijn hart gesloten, als onze wegen zich in de loop van de dag scheiden.